

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

Л. М. МАРКІНА, Г. Г. ТРОХИМЕНКО

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
з дисципліни
"Методика викладання у вищій школі"**

Рекомендовано Методичною радою НУК

Електронне видання
комбінованого використання на DVD-ROM

МИКОЛАЇВ • НУК • 2016

УДК 378.147(076)
ББК 74.480.26я73
М 26

Автори:

Л. М. Маркіна, канд. техн. наук, доцент;
Г. Г. Трохименко, канд. біол. наук, доцент

Рецензент І. В. Ремешевська, канд. техн. наук, доцент

Маркіна Л. М.

М 26 Методичні вказівки з дисципліни "Методика викладання у вищій школі" / Л. М. Маркіна, Г. Г. Трохименко. – Миколаїв : НУК, 2016. – 57 с.

Наведено основи теоретичного матеріалу дисципліни "Методика викладання у вищій школі", пов'язані з методами викладання та проведення аудиторних занять, практичних і лабораторних робіт, наукових досліджень та питань етики викладача і студента, а також контрольні питання і перелік основної літератури.

Призначено для викладачів, аспірантів та магістрів будь-якої форми навчання і спеціальності. Можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів третього–четвертого рівнів акредитації, а також у системі підвищення кваліфікації.

**УДК 378.147(076)
ББК 74.480.26я73**

Навчальне видання

МАРКІНА Людмила Миколаївна
ТРОХИМЕНКО Ганна Григорівна

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
з дисципліни
"Методика викладання у вищій школі"**

Комп'ютерне складання та верстання *А. Й. Лихіна*
Коректор *М. О. Паненко*

© Маркіна Л. М., Трохименко Г. Г., 2016
© Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, 2016

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 3,3. Об'єм даних 1344 кб. Тираж 15 прим.
Вид. № 51. Зам. № 18.

Видавець і виготовник Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
просп. Героїв Сталінграда, 9, м. Миколаїв, 54025, e-mail : publishing@nuos.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2506 від 25.05.2006 р.

Лекція 1. Вища школа в сучасних умовах навчального процесу України

Законом України "Про вищу освіту" врегульовуються суспільні відносини у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України. Закон установлює правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях.

Законом визначено, що громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі в межах стандартів вищої освіти, якщо певний освітньо-кваліфікаційний рівень громадянин здобуває вперше. Громадяни вільні у виборі форми здобуття вищої освіти, вищого навчального закладу, напрямку підготовки і спеціальності.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на здобуття вищої освіти, але не за рахунок державного чи місцевого бюджетів, якщо інше не встановлено чинними міжнародними договорами.

Головними завданнями вищого навчального закладу як центру освіти та виховання молоді визначено:

- задоволення потреб особистості в інтелектуальному, культурному і моральному розвитку;
- здобуття вищої освіти і кваліфікації в обраній галузі професійної діяльності;
- задоволення потреб суспільства у кваліфікованих спеціалістах з вищою освітою і науково-педагогічних кадрах вищої кваліфікації;
- підвищення освітньо-культурного рівня громадян.

Проте в умовах перехідного періоду, який супроводжується одночасною зміною суспільно-політичного та економічного устрою, відбувається порушення процесу відтворення науково-технічних кадрів, зниження суспільного статусу їх діяльності і, як наслідок, – відтік молоді з галузей науки і техніки, освіти і культури.

Відповідно до Закону України "Про освіту", до структури вищої освіти входять освітні й освітньо-кваліфікаційні рівні:

1) освітні рівні: неповна вища освіта, базова вища освіта, повна вища освіта;

2) освітньо-кваліфікаційні рівні: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр [1].

Вища освіта забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями. Вона здійснюється у вищих закладах освіти відповідних рівнів акредитації: першого і другого (училище, технікум, коледж та інші прирівняні до них заклади освіти) та третього і четвертого (університети, академії, інститути, консерваторії та інші прирівняні до них заклади освіти).

Ступеневість вищої освіти полягає у здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти. Виходячи зі структури вищої освіти, її перший ступінь передбачає отримання кваліфікації "молодший спеціаліст", другий – кваліфікації "бакалавр" (базова вища освіта), третій – кваліфікації "спеціаліст", "магістр" (повна вища освіта).

Для будь-якого ступеня мають бути визначені професійна та академічна кваліфікації, які громадяни здобувають одночасно в процесі засвоєння відповідної освітньо-професійної програми певного освітньо-кваліфікаційного рівня та відповідного до нього освітнього рівня, їх здобуття підтверджується дипломом – документом про вищу освіту, який є одночасно і сертифікатом, і (в більшості випадків) ліцензією.

Освітній рівень передбачає задоволення потреб особистості у здобутті загальної середньої та вищої освіти шляхом навчання в закладах освіти різних типів. Законом "Про освіту" встановлено такі освітні рівні: початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, базова вища освіта, повна вища освіта.

Освітній рівень вищої освіти – це характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості інтелектуальних якостей особи, достатніх для здобуття кваліфікації, яка відповідає певному освітньо-кваліфікаційному рівню.

Законом України "Про освіту" встановлені такі *освітні рівні*:

- неповної вищої освіти – характеристика сформованості інтелектуальних якостей особи, що визначають її розвиток як особистості та є достатніми для здобуття особою кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста;

- базової вищої освіти – характеристика сформованості інтелектуальних якостей особи, що визначають її розвиток як особистості та є достатніми для здобуття особою кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра;

- повної вищої освіти – характеристика сформованості інтелектуальних якостей особи, що визначають її розвиток як особистості та є

достатніми для здобуття особою кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра.

Законом "Про освіту" визначаються також *наукові ступені* (кандидат наук, доктор наук) та вченні звання (старший науковий співробітник, доцент, професор).

Таким чином, система вищої освіти в Україні має складну багаторівневу структуру європейського типу. Наявність такої багатоступеневої за рівнями структури має принципове значення, оскільки гарантує людині вільний вибір і дає можливість здобуття освіти відповідно до розумових і професійних здібностей. Такі можливості додатково розширюють право громадян на здобуття освіти за різними формами навчання.

Навчання у вищих закладах освіти здійснюється за такими *формами*: *денна* (стаціонарна), *вечірня*, *заочна* (дистанційна), *екстернат*.

Основною формою здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня є *денна (стаціонарна)* форма навчання, за умовами якої організація навчального процесу вищим закладом освіти здійснюється з відривом від виробництва.

Вечірня і заочна (дистанційна) форми організуються для тих осіб, які не мають можливості навчатись з відривом від своєї основної професійної діяльності. Для таких осіб чинним законодавством передбачено певні пільги.

Особливою формою навчання є *екстернат*. Ця форма навчання дає можливість особам, які мають відповідний освітній, освітньо-кваліфікаційний рівень, здобути певний рівень освіти або кваліфікації шляхом самостійного вивчення навчальних дисциплін і складання у вищому закладі освіти заліків, іспитів та інших форм підсумкового контролю, передбачених навчальним планом [2].

Освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості знань, умінь та навичок особи, що забезпечують її здатність виконувати завдання та обов'язки (роботи) певного рівня професійної діяльності.

Молодший спеціаліст. Нормативний термін навчання за програмою підготовки молодшого спеціаліста на базі повної загальної середньої освіти становить 2–3 роки, а на базі базової загальної середньої освіти з одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти – 3–4 роки. Випускники, які успішно пройшли державну атестацію, отримують диплом молодшого спеціаліста, що дає право на здійснення професійної діяльності та право вступу на програму підготовки бакалавра.

Бакалавр. Підготовка бакалаврів здійснюється на основі повної загальної середньої освіти. Нормативний термін навчання зазвичай становить 3–4 роки і зменшується на один-два роки в разі навчання на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста за спеціальністю, відповідною до напряму підготовки. Випускники, які успішно пройшли державну атестацію, отримують диплом бакалавра, що дає право на здійснення професійної діяльності та право вступу на програму підготовки спеціаліста або магістра.

Спеціаліст. Нормативний термін навчання за програмою підготовки спеціаліста на основі кваліфікації бакалавра становить 1–1,5 роки, а для спеціаліста медичного, ветеринарно-медичного профілів – 5–6 років на основі повної загальної середньої освіти. Випускники, які успішно пройшли державну атестацію та публічно захистили свою роботу, отримують диплом спеціаліста, що дає право на здійснення професійної діяльності та право вступу до магістратури або аспірантури.

Магістр. Кваліфікація магістра здобувається на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста. Нормативний період підготовки магістра зазвичай становить 1–2 роки. Випускники проходять державну атестацію, що включає публічний захист магістерської роботи. Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують диплом магістра, що дає право на здійснення професійної діяльності та право вступу до аспірантури.

Наукові ступені

Кандидат наук є науковим ступенем, що здобувається особою, яка має кваліфікацію магістра або спеціаліста і, зазвичай, навчається в аспірантурі вищого навчального закладу або наукової установи. Альтернативним шляхом є здобування ступеню без навчання в аспірантурі, але з науковим керівником при навчальному закладі. Такий метод було запроваджено в Радянському Союзі для тих, хто не має змоги навчатися в аспірантурі. Здобуття ступеню кандидата наук передбачає публічний захист дисертації. Нормативний термін навчання в аспірантурі становить 3 (денна форма), або 4 (заочна форма) роки.

Доктор наук є вищим науковим ступенем, що здобувається особою, яка має науковий ступінь кандидата наук і перебуває в докторантурі (чи здобуває ступінь альтернативним методом) вищого навчального закладу або наукової установи. Здобуття ступеня доктора наук передбачає проведення оригінальних наукових досліджень, отримання наукових результатів, що мають суттєву наукову новизну та практичне значення, їх публікацію в наукових виданнях, а також публічний захист

дисертації. Термін перебування в докторантурі на загальних умовах не перевищує 3 років.

Сьогодні в Україні, на відміну від радянської системи підготовки фахівців, формується нова система вищої школи, що знаходить своє відображення у створенні приватних закладів освіти, запровадженні багатоступенєвої та багатоваріантної системи вищої освіти, наданні додаткових освітніх послуг вищими навчальними закладами. Зараз освіта України, насамперед вища, потребує вдосконалення у напрямку реорганізації сфери управління нею, соціально-економічних перетворень та інтеграції у систему міжнародної освіти. Відомо, що проблема забезпечення якісного рівня освіти, як і перспектива розвитку вищої школи в Україні, полягає насамперед в якісній практичній підготовці фахівців для потреб економіки, з одного боку, і якісній організації навчального процесу, з іншого, при формуванні високоосвічених, національно свідомих і патріотично налаштованих фахівців для розвитку національної економіки і розбудови суверенної, національно-демократичної Української держави. Щодо практичної підготовки у вищих навчальних закладах відповідно до потреб сучасної економіки, то Міністерство освіти і науки України пропонує об'єднати зусилля і разом з Міністерством праці і соціальної політики, Міністерством промислової політики, Союзом промисловців і підприємців та іншими структурами створити, а точніше, відновити діяльність Міжвідомчої ради з цього питання [3].

Питання для самоконтролю

1. Головні завдання вищої школи.
2. Проблеми вищої освіти в Україні сьогодні.
3. У чому полягає ступенєвість вищої освіти?
4. Яка різниця між заочною формою навчання та екстернатом?
5. Які зміни відбулися за роки незалежності України у вищій школі?

Лекція 2. Вища освіта за кордоном

Зараз в *США* близько 3000 вищих навчальних закладів усіх типів (університети, технологічні інститути, чотири- та дворічні коледжі), в яких навчається близько 9 млн студентів і щорічно приймають близько 2 млн першокурсників. Ці цифри говорять про масштаби розвитку вищої освіти у США. Із усіх країн заходу США має найбільший відсоток студентів щодо всього населення, далі йдуть Японія, Канада, Австралія, Нова Зеландія. Це означає, що у віковій групі населення від 18 до 20 років більш ніж 40 % – студенти. Характерною особливістю вищої школи США є переважна більшість приватних вищих навчальних закладів, які складають більше 2/3 від їх загальної кількості, хоча 70 % студентів навчаються у державних ВНЗ. Це пояснюється тим, що серед приватних навчальних закладів є невеликі, з числом студентів до 100 осіб, у той час як у деяких державних навчається декілька десятків тисяч студентів. Вищі навчальні заклади США виконують основну науково-дослідну роботу і знаходяться під впливом федеральної влади набагато більше [1].

Екзаменаційні сесії в американських ВНЗ дуже короткі (10–12 днів) і мають назву "період для повторення, консультацій і занять". Заняття проводяться 5 днів на тиждень. Обладнання, особливо престижних закладів, є досить добрим – заклади забезпечені всіма технічними засобами навчання (діа-, епі-, кінопроектори), є навчальне телебачення. Уряд США прийняв рішення про зміцнення науково-дослідної бази сфери освіти, що передбачає виділення великої суми коштів для психолого-педагогічної науки та створення чотирьох нових *науково-дослідних інститутів*:

- 1) національний інститут студентської успішності і оцінки якості навчання;
- 2) національний інститут навчання "важких дітей";
- 3) національний інститут управління освітою, фінансів, стратегії і менеджменту в освіті;
- 4) національний інститут післясередньої освіти, бібліотечної справи і неперервної освіти [2].

Система вищої освіти в *Англії* – одна з найстаріших в Європі. У ХХ ст. було відкрито близько 30 університетів і майже 800 вищих навчальних закладів інших типів (коледжів і технологічних інститутів, політехнічних інститутів, педагогічних коледжів, що діють і нині). В Англії більшість студентів отримують від держави і місцевих органів допомогу

і всі заклади освіти державні, структура їх є більш уніфікованою, ніж у США. Основною одиницею системи вищої освіти є коледж (самостійний освітній заклад чи частина університету), поділений на факультети і кафедри. На відміну від американської системи вищої освіти, яка закріпила пріоритет дослідницьких університетів і перевагу досліджень над навчанням, – традиції і міцність британських університетів, особливо Оксфорда і Кембриджа, забезпечуються рівнем навчання. У Великобританії університетська освіта зберегла елітну спрямованість, можливість отримати освіту розглядається швидше як привілей, аніж право. Громадянські та технологічні університети, створені на базі технологічних коледжів, займають у Англії менш престижне місце. Створені за ініціативою підприємців, вони пропонують програми і курси навчання відповідно до інтересів промисловості та бізнесу. Вищі навчальні заклади Великобританії неофіційно, проте досить чітко диференційовані за своїм престижем, який визначає вимоги до вступників і витрати на навчання.

Англійські університети завдяки багатовіковій традиції зберегли (теоретично) незалежність від виконавчої влади і підпорядковані лише парламенту. Проте університетська автономія обмежена фактично повною фінансовою залежністю університетів від урядових асигнувань, оскільки лише незначну частину їх бюджету складає частка прибутків від наукової роботи і платні за навчання.

Педагогічну практику в школі студенти звичайно проходять протягом 14 тижнів. Вона складається зі спостережень педагогічного процесу й кількох уроків під наглядом викладачів. По закінченні педагогічного коледжу студентам слід пройти річне стажування за місцем роботи для завершення освіти [3].

Приватні вищі навчальні заклади *Франції* – це п'ять католицьких університетів, приблизно 1 % від загальної кількості (120) великих шкіл, що підпорядковуються промисловим компаніям і церкві. В приватних закладах освіти навчається менше 10 % французьких студентів. У наш час у Франції є 20 академій (навчальних округів), більше 50 університетів і так званих університетських центрів на правах університетів.

Для вступу в університет абітурієнт повинен мати ступінь бакалавра (на відміну від США, Англії). Бакалавр у Франції – це випускник ліцею, повної школи, що склав екзамен за одним із профілів: гуманітарним, природничим, технічним. Екзамен на бакалавра є випускним у ліцеї і вступним до університету (але не іншого вищого навчального закладу). Без екзамену приймають до університету тільки з урахуванням того

профілю, з якого був складений екзамен. Зазвичай проводиться співбесіда, проте вирішальне значення має диплом бакалавра. Оскільки у Франції диплом бакалавра отримують 10 % випускників французьких шкіл, то вступні екзамени до університету передбачені для тих, хто такого диплома не має. Ці можливості були розширені законом "Про орієнтацію вищої освіти", а також у такому документі, як "Вища освіта", де передбачено перелік посвідчень, які замінюють диплом бакалавра. За даними ЮНЕСКО, 30 % французьких студентів отримують стипендію, її розміри залежать від прибутку сім'ї, успішності студента, курсу навчання. Частина студентів має повернути стипендію після закінчення вищого навчального закладу. Вступники не мають бути старші 24 років і повинні мати стаж роботи два роки. Один з екзаменів носить характер співбесіди, під час якого спеціальна група викладачів (журі) у вільній формі, без часу на підготовку, задає питання про освіту, попередню діяльність з метою перевірки знань і здібностей. Залежно від результатів усних екзаменів абітурієнт допускається до письмових. Їх кількість, тривалість і зміст визначаються президентом університету, дуже часто вимагається написати твір або дати аналіз тексту. Залежно від того, на яке відділення вступає абітурієнт, від нього вимагається складання іспиту відповідно з історії, іноземної мови, географії, математики, фізики чи хімії на рівні бакалавра. Кількість екзаменів не перевищує 3–4. Інший характер мають правила вступу до великих шкіл. Практично конкурс у великі школи складає 8–10 осіб на місце, в той час як до університету – мінімальний. Великі школи готують до певної професії.

Особливість навчальних закладів *Німеччини* – відсутність поділу на факультети. Нижчий поділ – "семінар". Кожний семінар відіграє роль кафедри. Дослідницький інститут – окрема структурна одиниця всередині спеціальності, його співробітники не пов'язані з викладанням, вони займаються чистою наукою. Для вступу до університету необхідно мати тільки один документ – шкільний атестат. Строк навчання підраховується не за роками, а за семестрами, за ними ж проводиться прийом (на I або на II семестр). За семестрами також нараховується кількість рефератів і заліків, строки занять, їх початок і закінчення. Так, у Гамбурзі перший (зимовий) семестр починається з 1 жовтня і закінчується 30 березня, до нього включені 10–12 днів різдвяних канікул. Літній семестр починається з 1 квітня і завершується 30 вересня. Ці строки ніколи не змінюються. Таким же чином позначені дати вступних і підсумкових лекцій 23 жовтня і 10 лютого в зимовому семестрі, 30 квітня

і 15 липня у літньому. Після зарахування студент сам складає план своєї роботи на час навчання, самостійно планує своє академічне життя. Самостійно вибирає дисципліни, які вивчатиме, тему, яку буде вивчати, з якої буде складати екзамен, строк навчання, професорів і семінари. Він сам визначає, яким екзаменом закінчить своє навчання, чи буде складати державний екзамен, чи вийде на магістерську роботу (диплом). Щоправда, потім він може сам і змінити цей план.

Всі 8 (або 12 чи 13) семестрів навчання студента в університеті поділяються на два періоди: початкове навчання й основне навчання. Початкове навчання відбувається протягом чотирьох семестрів, основне – наступних, між ними студент складає екзамен. Він може навчатися одночасно за 2–3 спеціальностями, в такому випадку має скласти 2–3 державних екзамени. Від вибору кількості спеціальностей залежить строк навчання в університеті. На кожну спеціальність зазвичай відводиться 4 семестри. Якщо студент обрав три спеціальності – навчання відбувається протягом 12–14 семестрів [3].

Питання для самоконтролю

1. Назвіть науково-дослідні інститути, які планує створити уряд США?
2. Відмінності вищої школи України і США.
3. Відмінності вищої школи України і Великобританії.
4. Відмінності вищої школи України та Франції.

Лекція 3. Методи, засоби і прийоми викладання у вищій школі

У вищій школі вивчають не основи наук, а саму науку в розвитку, що стимулює зближення самостійної роботи студентів з науково-дослідною роботою викладачів. У діяльності викладача вищої школи спостерігається єдність наукового та навчального (більшою мірою, ніж у вчителя середньої школи) матеріалу: він вивчає і водночас є активним дослідником своєї галузі знань.

Для реалізації змісту освіти на кожному його рівні викладачу ВНЗ потрібно володіти певними методами, прийомами та засобами викладання. Методи викладання у вищій школі суттєво відрізняються від методів шкільного навчання. Вони спрямовані не лише на передавання і сприймання знань, а й на проникнення у процес розвитку науки, розкриття її методологічних основ.

Головною особливістю методів навчання у вищому навчальному закладі є те, що вони набагато більші, ніж шкільні, зближені з методами самої науки, тому що у вищій школі не лише викладають наукові факти, а й розкривають методологію та методи самої науки [1].

У педагогічній системі розглядаються *п'ять рівнів навчання*, що дозволяють оволодіти знаннями в тій чи іншій області:

перший рівень – знання-знайомства, які дозволяють студенту розрізняти, впізнавати знайомий йому предмет, явище, певну інформацію; другий рівень – знання-копії, що дозволяють переказувати, репродукувати засвоєну інформацію. Третій рівень – знання-вміння, тобто можливість застосувати одержані знання в практичній діяльності. Четвертий рівень – знання-навички, свого роду автоматизовані вміння. П'ятий рівень – категорія творчості, результатом якої є так звані дії "без правил" у певній галузі навчально-пізнавальної діяльності [2].

Методи навчання (гр. *methodos* – шлях пізнання, спосіб знаходження істини) – це впорядковані засоби взаємопов'язаної, цілеспрямованої діяльності викладача і студентів, спрямовані на ефективне розв'язання завдань навчання, виховання і розвитку. Вони реалізуються через систему прийомів і засобів навчальної діяльності.

Методи викладання – це засоби та прийоми, за допомогою яких викладач передає студентам знання та організовує їх пізнавальну діяльність. Методи викладання також включають: засоби вивчення

пізнавальних можливостей студентів, прийоми підготовки викладача до занять, вибір форми проведення занять, прийоми підтримання дисципліни та створення на заняттях творчої активності студентів.

Прийоми навчання – це складова методу, конкретні дії викладача і студентів, спрямовані на реалізацію вимог тих чи інших методів. Прийом частіше за все визначають як складову частину чи конкретний різновид методу. Успішність процесу навчання, ефективність використання в ньому різних методів і форм навчання значною мірою залежить від вдалого вибору засобів навчання.

Засоби навчання – сукупність предметів, ідей, явищ і способів дій, які забезпечують реалізацію навчально-виховного процесу у системі пізнавальної діяльності (книги, лабораторне обладнання, технічні засоби та ін.).

Найважливішим засобом навчання є *слово викладача*, за допомогою якого він організовує засвоєння знань студентами, формує у них відповідні уміння та навички. Викладаючи новий матеріал, він спонукає до роздумів над ним, його осмислення та усвідомлення. Важливим є *підручник*, за допомогою якого студент відновлює в пам'яті, повторює та закріплює здобуті на заняттях знання, виконує різні види самостійної роботи [3].

Інші засоби навчання виконують різноманітні функції:

- замінюють викладача як джерело знань (кінофільми, магнітофон, навчальні пристрої та ін.);
- конкретизують, уточнюють, поглиблюють відомості, які повідомляє викладач (картини, карти, таблиці та інший наочний матеріал);
- є прямими об'єктами вивчення, дослідження (машини, прилади, хімічні речовини, об'єкти живої природи);
- виступають "посередниками" між студентом і природою або виробництвом у тих випадках, коли їх безпосереднє вивчення неможливе або ускладнене (препарати, моделі, колекції, гербарії тощо);
- формують у студентів навчальні та професійні уміння і навички (прилади, інструменти та ін.);
- є символічними (знаковими) засобами (історичні та географічні карти, технічні креслення, графіки, діаграми тощо).

Необхідними чинниками, що сприяють успішному засвоєнню знань, є *технічні засоби навчання* (ТЗН), до них належать:

- дидактична техніка (кінопроектори, діапроектори, телевізори, відеоманіфони, електрофони, комп'ютери);

- екранні посібники статичної проекції (діафільми, діапозитиви, транспаранти, дидактичні матеріали для епіпроекції);
- посібники динамічної проекції (кінофільми, кінофрагменти та ін.);
- фонопосібники (магнітофонні записи, відеозаписи, радіо- і телепередачі).

Інформаційні ТЗН з огляду на те, які органи чуття включені для сприймання навчальної інформації, поділяють на:

- аудійовані (слух);
- візуальні (зір).

Найзручнішими є аудіовізуальні (слухо-зорові), тобто ті, за яких показ зображення супроводжується текстом, а звуковий ряд – відповідними ілюстраціями.

Ефективнішими та більш доцільними нині є технічні засоби навчання широкого призначення – відеотехнічні і проекційні.

До використання цих методів також ставиться ряд вимог: 1) ретельний відбір матеріалу (натуральні предмети, макети, моделі або зображення) і визначення місця і характеру демонстрації (в статичному стані або в русі); 2) оптимальна кількість демонстрацій (не мало, не багато); 3) забезпечення якісної сторони ілюстрацій і демонстрацій, їх надійності, техніки безпеки при виконанні; 4) доведення до свідомості студентів мети та змісту демонстрації; 5) забезпечення ясності і точності сприйняття; 6) колективне підведення підсумків та самостійність висновків (при викладі нового матеріалу) [4].

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення методам, засобам та прийомам викладання.
2. Скільки рівнів навчання розглядається у педагогічній системі?
3. Які функції виконують засоби навчання?
4. Перелічте технічні засоби навчання, з якими ви ознайомились.
5. Які технічні засоби навчання вважаються більш ефективними?

Лекція 4. Класифікація методів навчання у вищій школі

Окремим є питання про класифікацію методів навчання. Дотепер воно залишається дискусійним і багатоаспектним. Найбільш прийнятною і зрозумілою є традиційна класифікація методів навчання, яка, з одного боку, базується на зовнішніх і внутрішніх чинниках процесу пізнання об'єктивної реальності, а з іншого – має у своїй основі логічно вмотивовані підходи: за джерелами отримання знань, особливостями логіко-мисленнєвої діяльності, рівнем розумової активності [1].

Щодо методів навчання за джерелами знань, то поділ за зовнішніми проявами їх форм, тобто за джерелами інформації, яку засвоюють студенти, найбільш поширений і зрозумілий. На основі такого підходу розмежовують три групи методів навчання: словесні (розповідь, пояснення, бесіда, лекція, інструктаж), наочні (ілюстрація, демонстрація, спостереження), практичні (лабораторна робота, практична, вправи, виробничо-практичні).

Розповідь – це метод навчання, який передбачає оповідну, описову форму розкриття навчального матеріалу з метою спонукання студентів до створення в уяві певного образу.

Пояснення – вербальний метод навчання, за допомогою якого викладач розкриває сутність певного явища, закону, процесу. Він ґрунтується не стільки на уяві, скільки на логічному мисленні з використанням попереднього досвіду студентів.

Бесіда передбачає використання попереднього досвіду студентів з певної галузі знань і на основі цього приведення їх за допомогою діалогу до усвідомлення нових явищ, понять або відтворення вже наявних. З цього погляду виділяють два види бесіди: евристичну (розв'язання проблемної задачі за допомогою основних і навідних запитань пошукового характеру) й репродуктивну (система репродуктивно-мнемічних і репродуктивно-пізнавальних запитань). За місцем у навчальному процесі розрізняють вступну, поточну й підсумкову бесіди.

Лекція передбачає розкриття викладачем у словесній формі сутності наукових понять, явищ, процесів, логічно пов'язаних, об'єднаних загальною темою.

Важливе місце у навчальному процесі займає *інструктаж*. Він передбачає розкриття норм поведінки, особливостей використання методів і навчальних засобів, дотримання правил безпеки під час виконання навчальних операцій. Адже важливо, щоб студенти розуміли не лише, що треба робити, а і як це робити.

Ефективне навчання неможливе без широкого використання наочних методів. Вони зумовлені діалектичними закономірностями пізнання і психологічними особливостями сприймання. Наочні методи передбачають насамперед використання демонстрації та ілюстрації.

Демонстрація – це метод навчання, який передбачає показ предметів і процесів у динаміці.

Ілюстрація – метод навчання, за якого предмети і процеси розкриваються через їх символічне зображення (світлини, малюнки, схеми, графіки та ін.).

Спостереження як метод навчання передбачає сприймання певних предметів, явищ, процесів у природному й виробничому середовищі без втручання у ці явища і процеси.

Практичні методи навчання спрямовані на досягнення завершального етапу процесу пізнання. Вони сприяють формуванню вмінь і навичок, логічному завершенню ланки пізнавального процесу стосовно конкретної теми, розділу [2].

Лабораторний метод передбачає організацію навчальної роботи шляхом використання спеціального обладнання та певної технології для набуття нових знань або перевірки наукових гіпотез на рівні досліджень.

Практичний метод спрямований на використання набутих знань у розв'язанні практичних завдань. Наприклад, виготовлення моделі пристрою.

Експеримент як метод навчання дуже близький до лабораторної роботи, але може мати більшу тривалість. Під час виконання завдань навчального експерименту студенти мають більшу самостійність, опановують методи науково-пошукових досліджень.

У навчальній практиці значне місце відводиться вправам. *Вправа* – це метод навчання, сутність якого полягає у цілеспрямованому, багаторазовому повторенні студентами окремих дій чи операцій з метою формування умінь та навичок. За характером навчальної праці виділяють різні види вправ: письмові, графічні, технічні та ін. Щодо навчальної мети вирізняють такі вправи: підготовчі, пробні (попереджувальні, коментовані, пояснювальні), тренувальні (за зразком, інструкцією, завдання без докладних вказівок), творчі. Вибір системи вправ зумовлюється дидактичними завданнями. Варто уникати застосування одноманітних вправ механічного характеру, тому що вони швидко стомлюють студентів і не сприяють підтриманню їхніх навчальних інтересів. Різноманітність вправ, особливо творчого характеру, ігрової спрямованості позитивно впливає на підтримання інтересу до навчальної діяльності.

Використовуючи практичні методи, варто зважати на низку передумов: забезпечення розуміння студентами сутності наукових знань як базового компонента практичної діяльності, адже уміння і навички – це результат індивідуальної дії особистості.

Виробничо-практичні методи покликані включати студентів у процеси застосування теоретичних знань під час продуктивної праці. Це особлива діяльність, а тому й різновиди цих методів специфічні, оскільки залежать від виду конкретної праці, обладнання, соціально-природних умов та ін. Виробничо-практичні методи можуть бути ефективними тільки тоді, коли оптимально поєднані з іншими (словесними, наочними тощо).

Методи навчання *за характером логіки пізнання*. Основним "інструментом" пізнання є мозок людини. Тому в навчальному процесі природно використовуються методи, відповідні логіці, а саме, аналіз, синтез, індукція, дедукція, традиція. Вони можуть діяти й у певному взаємозв'язку [3].

Аналітичний метод передбачає мисленнєвий або практичний розклад цілого на частини з метою вивчення їх суттєвих ознак. Але це лише початковий компонент пізнання. Для розуміння цілісності явища, процесу, сутності окремого поняття необхідно перейти до наступної логічної операції – *синтезу*. Синтез як метод ґрунтується на мисленнєвому або практичному з'єднанні виділених аналізом елементів чи властивостей предмета, явища в одне ціле. Синтез є органічним продовженням аналізу і може будуватися лише на його основі.

Поряд з аналізом і синтезом у процесі пізнання використовують такі логічні методи, як індукція, дедукція, традиція. *Індуктивний метод* – це шлях вивчення предметів, явищ від одиничного до загального. У результаті розуміння сутності ознак, властивостей одиничних предметів чи явищ, понять є можливість усвідомити істотні, типові закономірності чи властивості однопорядкових предметів або явищ. *Дедуктивний метод*, навпаки, базується на вивченні навчального матеріалу від загального до окремого, одиничного. Студенти ознайомлюються із загальною закономірністю, а потім на основі цієї закономірності, правила, закону характеризуються інші явища, предмети. *Традиційний метод* передбачає висновки від одиничного до одиничного, від часткового до часткового, від загального до загального.

Методи навчання *за рівнем самостійної розумової діяльності*. Ефективність навчання багато в чому зумовлена способом організації мислення. Залежно від рівня розумової активності студентів виділяють

такі методи навчання: проблемний виклад (проблемно-інформаційний), частково-пошуковий, дослідницький.

Використання цих методів ґрунтується на послідовній і цілеспрямованій постановці перед студентами проблемних завдань, розв'язуючи які, вони під керівництвом викладача активно засвоюють нові знання.

Проблемний виклад передбачає створення викладачем проблемної ситуації, допомогу студентам у виділенні та "прийнятті" проблемного завдання, використанні словесних методів (лекції, пояснення) для активізації мисленнєвої діяльності студентів, спрямованої на задоволення пізнавального інтересу шляхом отримання нової інформації.

Частково-пошуковий метод включає студентів у пошук шляхів, прийомів і засобів розв'язання пізнавального завдання. Для забезпечення дієвості цього методу необхідно створити проблемну ситуацію і спонукати студентів до розуміння і "прийняття" пізнавального завдання; керувати ходом пошукової мисленнєвої діяльності студентів; аналізувати успіхи і помилки, труднощі.

Дослідницький метод спрямований на включення студентів у самостійне розв'язання пізнавального завдання з використанням необхідного обладнання. Для ефективності цього методу варто дотримуватися низки вимог: створення проблемної ситуації; керівництво студентами при виділенні пізнавального завдання; надання допомоги у пошуках ефективних методів і резерву знань, необхідних для розв'язання задачі; орієнтація студентів на проведення досліджень і систематизація результатів проведеної роботи [4].

Питання для самоконтролю

1. Як традиційно класифікують методи викладання?
2. На які групи поділяються методи навчання за джерелами знань?
3. Дайте визначення поняттям "ілюстрація" та "демонстрація".
4. Назвіть методи, які відповідають логіці пізнання.
5. На чому ґрунтується використання методів навчання за рівнем самостійної розумової діяльності?

Лекція 5. Організаційні форми навчання у ВНЗ

Форми організації процесу навчання розкривають через способи взаємодії викладача зі студентами під час розв'язання дидактичних завдань. Вони виявляються за допомогою різних шляхів керування діяльністю, спілкуванням, відносинами. У них реалізується зміст освіти, освітні технології, методи і засоби навчання.

Форма організації навчання – певна структурно-організаційна та управлінська конструкція навчального заняття залежно від його дидактичних цілей, змісту й особливостей діяльності суб'єктів та об'єктів навчання. Форми організації навчання мають упорядкувати навчальний процес, їх провідною ознакою для класифікації є дидактичні цілі.

У вищому навчальному закладі освіти функціонують різноманітні види організації навчання, які одночасно є способами безперервного управління пізнавальною діяльністю студентів, серед них найбільш поширені: лекція, лабораторне та практичне заняття, семінар, колоквіуми, самостійна робота, практика, курсове та дипломне проектування тощо.

Серед перерахованих форм роботи у ВНЗ найважливіша роль відводиться лекції, яка одночасно є найскладнішим видом роботи і тому долучається найбільш кваліфікованим і досвідченим викладачам (як правило, професорам і доцентам) [1].

Процес навчання у вищій школі передбачає *практичні заняття*, які мають за мету поглиблене вивчення дисципліни. Структура практичних занять в основному однакова: вступ; відповіді на запитання студентів; практична частина як планова; заключне слово викладача.

Лабораторне заняття (лат. *labor* – праця) – це форма навчального заняття, за якого студенти під керівництвом викладача особисто проводять натурні або імітаційні експерименти чи досліди з метою практичної перевірки і підтвердження окремих теоретичних положень навчальної дисципліни, набувають практичних навичок роботи з лабораторним обладнанням, устаткуванням, вимірювальною апаратурою, тощо.

Практичні та лабораторні заняття спрямовані на поглиблення теоретичного матеріалу й формування практичних умінь та навичок, а також умінь аналізувати й застосовувати одержані знання для вирішення практичних завдань. Мета практичного заняття – розширення, поглиблення та деталізація наукових знань, одержаних студентами на лекціях та в процесі самостійної роботи і спрямованих на підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу, прищеплення вмінь і навичок, розвиток

наукового мислення та мовлення студентів. Метою лабораторного заняття є формування практичних умінь та навичок під час навчального дослідження чи експерименту.

Видом практичного заняття є *семінар*. Це організаційна форма, під час якої викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем, до яких студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів). Дидактична мета семінару – поглиблення й закріплення інформації, перевірка та оцінка знань, повторення вивченого, розвиток творчого мислення, уміння використовувати теоретичні знання на практиці, повідомлення нової інформації тощо. Йому притаманні чотири основні функції, а саме: 1) поглиблення, конкретизація і систематизація знань, набутих студентами на попередніх етапах навчання (лекції, самостійна робота, консультації); 2) розвиток навичок самостійної роботи, формування творчого мислення; 3) розвиток уміння формулювати і відстоювати свою думку; 4) контроль за ступенем та характером засвоєння матеріалу студентами [2].

Семінари-практикуми відрізняються від звичайного семінарського заняття структурою. Таке заняття передбачає повторення теоретичного матеріалу та виконання практичного завдання (індивідуального чи мікрогрупового). Зазвичай група поділяється на мікрогрупи (3–5 осіб). Мікрогрупі видається завдання. Викладач при цьому спостерігає, щоб під час виконання групової роботи працював кожен студент. У сильній групі індивідуальні завдання ускладнюються.

Підготовка викладача полягає в оволодінні матеріалом, виборі джерел, розробці плану семінару. У плані вказуються тема і завдання її вивчення, питання, що виносяться на семінар, література для учасників семінару (обов'язкова і додаткова). Якщо семінар проводиться у формі доповідей, то формулюються теми доповідей, до кожної пропонується основна література, з якою повинні познайомитися всі учасники семінару [3].

Колоквіум – це вид семінарського заняття, де опитування не добровільне, як на звичайному семінарі, а обов'язкове. Студентів заздалегідь попереджають про необхідність ретельної підготовки, про вимоги до відповіді. Відповіді на колоквіумах не можуть набувати форми дискусії. Функція колоквіуму – контрольне повторення теми або розділу.

Консультації. Існує два види консультацій з контрольними функціями: консультації, на яких викладач перевіряє конспекти першоджерел, самостійну роботу над допоміжною літературою, допомагає студентам

оформляти необхідні узагальнення, і консультації, на яких студенти відпрацьовують пропущені лекції, семінарські заняття тощо.

Протягом навчання у вищому закладі освіти студенти виконують різні за своїм характером, рівнем складності та змістом наукові роботи. Найпростішою з них є *реферат* – доповідь на певну тему, що включає огляд відповідних літературних джерел або виклад змісту наукової роботи. Слід зазначити, що реферат охоплює не лише висвітлення відповідної інформації, а й ставлення до неї того, хто готує реферат. Написання реферату сприяє: оволодінню прийомами опрацювання літературних джерел; творчому підходу до формулювання проблеми й обґрунтуванню її актуальності; вмінню систематизувати матеріал; визначенню основних положень, їх аргументації; самостійному формулюванню висновків.

Важливою формою індивідуальних занять є *курсowa робота*. Вона представляє собою навчальне завдання для студента, який уже має певний досвід наукової діяльності, набутий у процесі роботи над рефератами та опанування знань із педагогіки, психології і спеціальних дисциплін. Цей досвід дає можливість майбутньому студентові виконувати самостійне дослідження, що за своїм змістом відповідає науково-методичному пошуку. Тому курсова робота не повинна обмежуватися реферуванням літературних джерел, а включати елементи нових здобутих знань. Виконання курсової роботи передбачає таку послідовність дій: вибір теми та висвітлення її актуальності; складання списку літератури та її критичний аналіз; визначення теоретичного підходу до розв'язання визначеної проблеми, мети, завдань, і методів дослідження; проведення, якщо потрібно, експерименту та збір фактичного матеріалу; обробку отриманих результатів, їх якісний і кількісний аналіз; обґрунтування розроблених методичних рекомендацій та формування висновків проведеного дослідження, а також оформлення курсової роботи за існуючими вимогами та її захист. Курсові проекти (роботи) сприяють розширенню і поглибленню теоретичних знань, розвитку навичок їх практичного використання, самостійного розв'язання конкретних завдань.

Виконання *дипломної роботи* передбачає реалізацію різнопланових функцій: загальнонаукову (контролюючу, навчальну, виховну); специфічні функції виявлення, виміру та оцінки професійної компетенції студента. Виконання дипломної роботи – це перша серйозна спроба наукової творчості майбутнього фахівця, випробування власних сил, усвідомлення та оцінка своїх можливостей. Дипломні роботи досить важко диференціювати на окремі види. Усі вони так чи інакше відображають цілісну структуру

наукового дослідження, її окремі елементи. Але залежно від того, який тип наукового знання переважає, дипломну роботу умовно можна віднести до певного виду. Найхарактернішими є методологічні, теоретичні, експериментальні та інші [4].

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю "форма організації навчання".
2. Які форми можна виділити у процесі організації навчання?
3. Яка головна мета проведення практичного та лабораторного занять?
4. Назвіть чотири функції семінару.
5. Чим відрізняються семінари-практикуми від звичайного семінару?
6. Для чого потрібні курсові та дипломні роботи?

Лекція 6. Лекція як форма організації та метод навчання

Протягом усієї історії вищої школи, з моменту зародження і до наших днів провідною організаційною формою і методом навчання у вищому навчальному закладі є лекція. *Лекція* (від лат. *lectio* – читання) є однією з найдавніших і найпоширеніших форм викладання у вищому навчальному закладі, оскільки вона виникла і розвивалася як типово вузівська форма організації навчання. Вона забезпечує системне подання наукових знань у викладенні науково-педагогічних працівників. З неї починається перше знайомство студента з навчальною дисципліною, саме лекція закладає підвалини наукових знань. Студенту слід усвідомити, що за певних умов лекційна форма навчання не може бути замінена ніякою іншою [1].

В даний час поряд з прихильниками існують противники лекційного викладу навчального матеріалу. У їх контраргументах є частка істини, у будь-якому разі над ними варто поміркувати. Які їх доводи?

1. Лекція привчає до пасивного сприйняття чужих думок, гальмує самостійне мислення. Чим краще лекція, тим ця ймовірність більше.

2. Лекція відбиває смак до самостійних занять.

3. Лекції потрібні, якщо немає підручників або їх мало.

4. Одні студенти встигають осмислити, інші – тільки механічно записати слова лектора.

Проте досвід показує, що відмова від лекцій знижує науковий рівень підготовки студентів, порушує системність і рівномірність роботи протягом семестру. Разом із тим, молодий науковець повинен мати чітке уявлення про вимоги до лекції. Педагоги, науковці формулюють їх по-різному. У процесі узагальнення передового досвіду лекційного викладання численними дослідженнями були обґрунтовані значні переваги лекції як методу навчання, а саме:

- синтез великого обсягу знань, який викладач опрацьовує і виділяє різні підходи до проблеми, яка розглядається;

- можливість ощадливого, систематичного викладу навчального матеріалу;

- ефективність в ознайомленні аудиторії з новітніми досягненнями науки;

- прискорене введення в науку, вивчення її категорій [2].

Складання плану лекції

План – це орієнтир лектора і слухача, що точно визначає межі проблеми, теми, та під час читання лекції полегшує її сприйняття, допомагає

лекторів правильно побудувати виступ. Він складається з 2–4-х пунктів. Більша кількість питань ускладнює сприйняття. Важливо, щоб питання, записані у плані, були головними і необхідними для розкриття теми. План лекції систематично переглядається, оновлюється, а іноді й перебудовується після "обкатки" лекції в аудиторії. План лекції є повним розкриттям основних засад змісту теми. Він дозволяє розподілити матеріал у певній логічній послідовності, допомагає його відібрати. Оскільки лекція суворо регламентована, саме план виступатиме тим засобом, який "відкине" все другорядне, залишивши матеріал, без якого не можна обійтись.

Складання тексту лекції

Конспект – це короткий виклад основних положень, теми і висновків. Він допомагає встановити взаємозв'язок ідей, привести їх у систему. Якщо у лектора є детальний план, тези або конспект майбутньої лекції, можна вважати, що він підготовлений до виступу. Початківці та й багато досвідчених лекторів зазвичай пишуть повний текст майбутнього виступу. Це надає роботі над темою завершеності. Текст дисциплінує та організовує лектора. Структура лекції є, безумовно, творчою справою кожного викладача.

Методика рекомендує загальні правила композиційної побудови лекції:

- 1) послідовність: думки мають бути пов'язані логічно і витікати одна з одної;
- 2) посилення: сильний початок, емоційні аргументи в середині, найсильніші в кінці (сильні докази, нова інформація завжди притягують увагу);
- 3) органічна єдність: поділ на пункти має витікати з самого матеріалу, диктуватись ним, тобто структура має бути гармонійно пов'язаною зі змістом;
- 4) економія засобів: мінімум слів, фактів і доказів; тільки те, що веде до розкриття теми, з'ясування її суті.

Заключну частину слід планувати також ретельно, як і інші частини. Вони допомагають осмислити всю лекцію, чіткіше виділити її основну ідею. У заключній частині може бути подане необхідне узагальнення, зроблені теоретичні і фактичні висновки. У кінці лекції необхідно пов'язати закінчення з початком, щоб підкреслити вичерпність змісту даної теми.

Приступаючи до проведення лекції, викладач повинен пам'ятати, що психологи виділяють 4 фази, які характеризують динаміку лекції:

- 1) початок сприйняття – 4–5 хвилин (на цьому етапі слід зосередитися на трансформації мимовільної уваги у довільну);

2) оптимальна активність сприйняття – 20–30 хвилин (саме на цей час припадає пік працездатності, тому слід спланувати свою діяльність так, щоб саме на цей період прийшовся найбільш складний для розуміння матеріал);

3) фаза зусиль – 10–15 хвилин (це передвісник стомлення, але хоча ще в змозі керувати своєю діяльністю);

4) фаза стомлення (саме у цей період слід дати можливість трохи перепочити, розповісти цікавий випадок, якщо дозволяє ситуація, а то й пожартувати. Навіть невеличкий відпочинок дозволяє повернути аудиторію до активного сприйняття матеріалу).

Досягти успіху допомагає мова, коли вона проста, зрозуміла і виразна, не перевантажена цитатами і цифрами, зарозумілими термінами. Якісна лекція передбачає індивідуалізований (свій) стиль мовлення, вільний від шаблонів і граматичної сухості, гарно інтонований. Важливою складовою частиною всього лекційного процесу є відповіді на запитання. Саме питання є показником того, наскільки лекція захопила аудиторію. Чіткі й короткі відповіді на них мають велику змістову цінність. Вони не лише доводять і уточнюють матеріал лекції, а й мають самостійне значення [3].

Проте *основними вимогами* до лекції є: моральний аспект лекції і викладення, науковість й інформативність, доказовість й аргументованість, наявність певної кількості яскравих переконливих прикладів, фактів, обґрунтувань і наукових доказів, емоційність форми викладу, активізація мислення слухачів, постановка питань для роздумів; чітка структура й логіка викладу матеріалу, методична обробка виведення головних думок і положень, формулювання висновків; виклад матеріалу доступною і зрозумілою мовою, використання, по можливості, аудіовізуальних дидактичних матеріалів.

Можна визначити місце основних *функцій* сучасної вузівської лекції:

Методологічна функція лекції забезпечує вироблення певного наукового підходу до предмета, що полягає у вивченні предмета у русі й розвитку. *Виховуюча* функція лекції дозволяє здійснити складне завдання формування особистості майбутнього вчителя, виховує в ньому переконливість і свідому активність. *Інформативна (освітня)* функція лекції дозволяє поряд з передачею системи потрібних знань про предмет допомагати аудиторії самостійно вибудовувати цю систему в процесі "образмислення". *Розвиваюча* функція лекції пов'язана із завданням формування пізнавальної активності аудиторії, вимагає ведення лекційного

викладання як процесу самостійного творчого пізнання. *Орієнтуюча* функція лекції дозволяє спрямувати студента в потоці інформації, одержаної із різноманітних джерел – лекцій, практичних занять, вивчення навчальної та наукової літератури тощо. *Організуюча* функція лекції надзвичайно значуща, саме вона робить лекцію незамінною, найважливішою ланкою навчального процесу. Безперечно, всі ці функції лекції можуть бути виділені лише для зручності дослідження; у живому процесі лекційного викладання вони тісно пов'язані й взаємозумовлені.

У педагогічній практиці для здійснення навчального процесу доцільно виокремити такі традиційні види академічних лекцій за змістом і формою представлення інформації: вступна, інформаційна, оглядова, настановна, підсумкова. Часто до видів лекцій зараховують також проблемну лекцію (на основі проблемного методу), лекцію-візуалізацію (метод наочності); лекцію із запланованими помилками (метод пошуку помилок), бінарну лекцію (лекцію вдвох), лекцію-прес-конференцію (метод запитань-відповідей) тощо, їх називають нетрадиційними видами лекцій. Також за типом подачі слухачам виділяють монологи (без акценту на реакцію аудиторії), діалоги (постійна взаємодія зі слухачами), дискусія (розкриття протиріч у ході лекції) [4].

Призначення *вступної* лекції полягає в тому, щоб дати студентам загальне уявлення про завдання і зміст усього курсу, розкрити структуру й логіку конкретної галузі науки, культури, взаємозв'язок з іншими дисциплінами, особливості вивчення найбільш складних тем тощо. Головне завдання лекції – сприяти розвитку у студентів інтересу до предмета з метою його творчого засвоєння.

Інформаційна лекція орієнтована на викладання і пояснення студентам наукової інформації, яку потрібно осмислити і запам'ятати. Це найбільш традиційний тип лекцій у практиці вищої школи.

Що стосується *оглядової* (консультаційної) лекції, то її переважно читають перед або під час виробничої практики, її головне завдання полягає в тому, щоб сприяти забезпеченню належного взаємозв'язку й наступності між теоретичними знаннями і практичними вміннями та навичками студентів. Оглядову лекцію читають також студентам перед виконанням дипломної роботи, або державними іспитами, абітурієнтам – перед вступними іспитами.

Настановна лекція – вид лекції у вищій школі, спрямований на розкриття підходів, принципів, умов, форм, методів та особливостей діяльності студентів з метою оволодіти, насамперед самостійно, сукупністю

знань, навичок і вмінь. Настановні лекції найчастіше проводять із студентами заочної та дистанційної форм навчання.

У *підсумковій* лекції підводяться підсумки вивченого й викладеного матеріалу з даного предмета в цілому шляхом виділення вузлових питань лекційного курсу і зосередження уваги на практичному значенні здобутих знань для подальшого навчання і майбутньої професійної діяльності студентів. Спеціальними завданнями заключної лекції є стимулювання інтересу студентів до глибшого вивчення даного предмета, визначення методів самостійної роботи в певній галузі.

Міні-лекцію викладач може проводити на початку кожної пари впродовж десяти хвилин на одне з питань теми, що вивчається. Мета такої лекції – сконцентрувати увагу студентів на найбільш проблемному (або суперечливому, найменш дослідженому) питанні.

Багатоцільова лекція базується на комплексній взаємодії окремих елементів: подача матеріалу, його закріплення, застосування, повторення і контроль рівня засвоєння.

Проблемна лекція. Знання вводяться за допомогою проблемного питання, задачі, ситуації. При цьому процес пізнання у співробітництві і діалозі із викладачем наближається до дослідницької діяльності студентів. Зміст проблеми розкривається шляхом організації пошуку її вирішення або шляхом аналізу та узагальнення традиційних і нестандартних точок зору, у тому числі висловлених відомими педагогами на попередніх етапах розвитку педагогіки та школи. Різновидом проблемної лекції вважається лекція-роздум, у ході якої викладач сам переносить головний акцент із повідомляючого, інформаційного навчання на методологічне, орієнтоване, ставить питання, розкриває різні підходи до його розв'язання, висловлює пропозиції, здогадки. Студенти слідкують за ходом його думок, разом з тим відзначають цікаві педагогічні знахідки.

Лекція із попередньо запланованими помилками розрахована на стимулювання студентів до постійного контролю за інформацією, що викладається (пошук помилки – змістової, методологічної). Наприкінці лекції проводиться діагностика навчальної діяльності студентів і аналіз запланованих та запрогнозованих помилок.

Лекція-конференція проводиться як науково-практичне заняття за задалегідь поставленою проблемою і системою доповідей тривалістю 5–10 хвилин. Кожний виступ є логічно завершеною інформацією у межах програми, що запропонована викладачем (а на старших курсах – і студентами). Сукупність представлених виступів дозволяє всебічно висвітлити

проблему. Наприкінці лекції викладач підводить підсумки самостійної роботи і виступів студентів, за їх допомогою формулює основні висновки.

Лекція-прес-конференція. На початку заняття студенти ставлять лекторові запитання у письмовій формі, які лектор протягом декількох хвилин аналізує і дає змістовні відповіді, сформовані у зв'язний текст. Висвітлення питань може відбуватися за участю найсильніших студентів, які займають місце поруч із викладачем.

Лекція-брифінг. Така лекція складається з короткого (15–20 хвилин) повідомлення лектора і його відповідей на запитання слухачів (45–60 хвилин). При підготовці необхідно ретельно продумати зміст і форму вступного повідомлення. Воно має бути максимально інформативним, зрозумілим, коротким, композиційно завершеним. Виступів слухачів не передбачається. Методична структура така: повідомлення лектора – запитання слухачів – відповіді лектора.

Лекція "круглий стіл". Максимально демократизує спілкування лекторів і слухачів, оскільки передбачає їх рівність як співрозмовників, які колективно обговорюють якусь проблему. Однак і за "круглим столом" є лідери – спеціалісти з конкретних питань. Має бути і лідер-організатор, функції якого полягають у тому, щоб стежити за регламентом, дисциплінувати учасників бесіди тощо.

Лекція-бесіда. Крім питань слухачів, вона допускає виклад ними своєї точки зору з того чи іншого питання. На такій зустрічі лектор і сам повинен ставити запитання слухачам, щоби почути їхні висловлювання, обґрунтування, позиції. Так створюється ґрунт для обміну думками, для бесіди. Методична специфіка лекції-бесіди в тому, що лектор виступає і в ролі інформатора, і в ролі співрозмовника, який вміло керує діалогом через систему зустрічних запитань.

Лекція-диспут. Тут одна з функцій лектора – короткий виступ на початку зустрічі, за яким іде не просто розмова-діалог зі слухачами, а полемічна бесіда. Функції лектора передбачають таку постановку запитань, що веде до зіткнення думок і, відповідно, до пошуку аргументів, поглибленого аналізу навчальних проблем. У цьому випадку методична майстерність лектора передбачає не лише вміння читати лекцію-монолог, відповідати на запитання, вести бесіду, а й навички організації суперечки і вмілого керування ним. Тему дискусії потрібно обирати і розробляти попередньо. Тема повинна давати можливість учасникам дискусії прийти до кінцевого результату, до істини.

Лекція-анкета. Для нечисельної і відносно підготовленої аудиторії складається анкета-опитувальник з 20–25 питань за темою лекції. Отримавши анкету на початку лекції, слухачі під керівництвом лектора з'ясовують відповіді на запитання, які не викликають у них труднощів. Припустимо, таких виявиться 10–15, що залишилися, ранжуються за ступенем складності, актуальності або тематичності, утворюючи план лекції. Цей вид роботи об'ємний і нелегкий для лектора, але досить ефективний, оскільки зразу залучає слухачів до роботи, дає можливість з'ясувати їхні інтереси, а слухачам – брати участь у розробці плану лекції. Звичайно, від лектора вимагається швидкість мислення, ерудованість, додаткові зусилля при підготовці до виступу.

Лекція-візуалізація є віртуальною формою подання лекційного матеріалу за допомогою ТЗН або аудіовідеотехніки. На даному етапі широкі можливості для використання даного типу лекції розкривають мультимедійні засоби навчання у вузі. Читання такої лекції – це розгорнуте чи коротке коментування візуальних матеріалів (натуральних об'єктів-людей у їхніх діях і вчинках, у спілкуванні та розмові; картин, малюнків, фотографій, слайдів).

Лекція-екскурсія – досить нетрадиційний вид лекції, оскільки проводиться не у звичній для всіх аудиторії, а передбачає виїзд безпосередньо до музеїв, баз практики тощо. Сама обстановка стає своєрідною наочністю, яку неможливо відтворити в умовах навчального закладу.

Лекція із застосуванням техніки зворотного зв'язку (інтерактивна лекція) можлива за допомогою як звичайних вербальних (словесних), так і технічних засобів навчання у спеціально обладнаних аудиторіях. Якщо лектор іде традиційним шляхом, то це дещо нагадує лекцію-бесіду з тією різницею, що максимальне навантаження при відповіді на запитання лягає на самих студентів. Лише у тому випадку, коли ніхто в аудиторії не зможе дати правильної відповіді, викладач роз'яснює сам. При підготовці і проведенні інтерактивних лекцій бажано заздалегідь роздати необхідний дидактичний матеріал, методичні рекомендації з вивчення теми, щоб аудиторія, готуючись до цього заняття, виписала у зошити визначення, найбільш важливу інформацію, а лектор з'ясовує, наскільки зрозуміло те, що опрацьовували самостійно, і коментує найбільш складні місця.

Бінарна лекція – різновид викладу матеріалу у формі діалогу двох викладачів (як представників різних наукових шкіл) або вченого і практика, викладача і студента, шляхом презентації уявного діалогу між

представником сучасної педагогіки та педагогом-класиком (драматизація) [5].

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю лекції?
2. Чи є лекція найважливішою формою навчання у ВНЗ? Чому?
3. Які правила композиційної побудови лекції?
4. Які основні функції лекції?
5. Які лекції називають традиційними, а які нетрадиційними?

Лекція 7. Дистанційне навчання

Об'єктивність появи дистанційного навчання викликана необхідністю забезпечення якісної, масової і індивідуалізованої освіти. З економічної та організаційної точки зору відомі існуючі форми навчання не дозволяють реалізувати це на практиці, однак дистанційне навчання, яке базується на широкому використанні інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ), вирішує цю проблему.

Дистанційне навчання – сукупність освітніх технологій, при яких цілеспрямована опосередкована або не повністю опосередкована взаємодія студента і викладача, здійснюється незалежно від місця їх знаходження і розподілу в часі, на основі педагогічно-організованих інформаційних технологій, насамперед з використанням засобів телекомунікацій і телебачення. Метою дистанційного навчання є надання студентам в установах вищої професійної освіти можливості освоєння основних і додаткових професійних освітніх програм вищої і середньої професійної освіти (далі – освітні програми) безпосередньо за місцем проживання або тимчасового перебування (знаходження).

Якісно і наочно таке явище як дистанційне навчання, його сутність і особливості можна уявити собі на прикладі однієї з моделей дистанційного навчання, а саме інтернет-навчання. Дійсно, якщо п'ятнадцять років тому отримання знань з доставкою додому – через інтернет, здавалося багатьом українським студентам перевагою іноземців, то сьогодні практично кожен ВНЗ готовий надати своїм студентам таку можливість.

У даний час розвиток інтернету і швидке зниження вартості наданих ним послуг створюють у країні умови, коли дистанційна освіта стає не тільки доступною, але і вельми привабливою формою отримання освіти для все більшої частини громадян, оскільки дозволяє людям отримувати необхідний їм рівень загальної та професійної підготовки, не припиняючи інших видів своєї діяльності. В даний час у передових країнах світу вже є сотні навчальних закладів, в яких кількість учнів, що використовують дистанційну форму навчання, вимірюється кількома десятками тисяч чоловік, в основному це великі університети в системі вищої освіти. В останні роки ХХ-го століття з'явилися навіть так звані "мегауніверситети", кількість студентів в яких перевищує 100 000 чоловік, саме завдяки використанню технологій дистанційного навчання [1].

Впровадження дистанційного навчання передбачає вирішити такі завдання:

– розвинути та апробувати дистанційні технології навчання, і головним чином, інформаційні технології, що спираються на швидко прогресуючі засоби обчислювальної техніки і телекомунікації;

- створити й апробувати специфічні навчальні матеріали, продукти, методику і дидактику їх застосування в дистанційному навчальному процесі;
- довести високу якість освіти, одержуваної дистанційними методами;
- переконати консервативно налаштовані верстви соціуму й академічної спільноти в корисності та необхідності застосування прогресивних дистанційних засобів і методів навчання;
- визначити необхідні параметри технічного та інформаційного оснащення дистанційного освітнього процесу, які можуть бути застосовані як ліцензійні нормативи й атестаційні вимоги;
- визначити ті зміни та доповнення, які необхідно внести в чинні закони та підзаконні акти, щоб легалізувати широке застосування методів дистанційного навчання.

Отримали розвиток супутникові, мережеві і телевізійні методи навчання. Завдання розширення масштабів застосування електронних засобів та інформаційних технологій в освіті може бути вирішено за допомогою збільшення інвестицій та вдосконалення економічних механізмів фінансування в освітній сфері.

Вищими навчальними закладами розгорнуто створення електронних підручників, навчальних комп'ютерних програм, різноманітних тестів, навчальних відеофільмів, відеолекцій, модульних робочих підручників та інших засобів дистанційного навчання. Зростання їх кількості супроводжується поліпшенням якості на основі все більш широкої апробації у навчальному процесі. Визначилися і мінімально необхідні вимоги до технічного та інформаційного оснащення дистанційного процесу. Після багаторазових обговорень підготовлено проекти відповідних нормативів. Увійшли в дію нові нормативні документи, які значною мірою легалізували методи дистанційного навчання та переносять велику частку відповідальності за якість підготовки фахівців з філій і представництв на головний освітній заклад.

Можна виділити наступні *типи впроваджуваних дистанційних технологій*:

кейсова технологія (портфельна) – технологія, заснована на комплектуванні наборів (кейсів) навчально-методичних матеріалів (на паперових носіях та компакт-дисках) і їх розсиланні для самостійного навчання;

кейсова технологія (тренінгова) – технологія, заснована на застосуванні ситуаційно-тренінгових методів навчання (з англ. case – випадок, ситуація);

телевізійна технологія – технологія навчання з використанням телевізійних засобів;

інтернет-мережева технологія – технологія, що базується на використанні мережі Інтернет для забезпечення студентів навчально-методичними матеріалами для навчання;

локально-мережева технологія – технологія, що базується на використанні локальних мереж для забезпечення студентів навчально-методичними матеріалами і для навчання;

інформаційно-супутникова мережева технологія – технологія, що реалізує телевізійне навчання, а також поповнення та оновлення інформації в локальних мережах через супутникові канали зв'язку;

навчально-вахтова технологія – технологія, що передбачає виїзд викладачів у навчальні центри для проведення занять;

атестаційно-вахтова технологія – технологія, що передбачає виїзд атестаційних комісій у навчальні центри для проведення атестації студентів [2].

Питання для самоконтролю

1. Поняття дистанційного навчання в різних концепціях.
2. Переваги дистанційного навчання, зокрема в інтернеті.
3. Технології дистанційного навчання.
4. Впровадження дистанційного навчання за кордоном, паралелі з Україною.

Лекція 8. Методи і форми контролю засвоєння знань студентами

Контроль – становить собою сукупність усвідомлених дій, спрямованих на отримання відомостей про рівень опанування окремими студентами (слухачами) програмного матеріалу, оволодіння теоретичними і практичними знаннями, навичками і вміннями, що необхідні в процесі виконання завдань професійної діяльності. Для ефективної перевірки рівня засвоєння студентами знань, умінь та навичок з навчальної дисципліни використовують різні методи і форми контролю. Найпоширенішими *методами контролю* є: усний контроль, письмовий, тестовий, графічний, програмований контроль, практична перевірка, а також методи самоконтролю і самооцінки.

Усний контроль (усне опитування). Це найпоширеніший метод у навчальній практиці, його використання сприяє опануванню логічним мисленням, виробленню і розвитку навичок аргументувати, висловлювати свої думки грамотно, образно, емоційно, обстоювати власну думку. Здійснюють його на семінарських, практичних і лабораторних заняттях, а також колоквиумах, лекціях і консультаціях. Усне опитування передбачає таку послідовність: формулювання запитань (завдань) з урахуванням специфіки предмета і вимог програми; підготовка студентів до відповіді і викладу знань; коригування викладених у процесі відповіді знань; аналіз і оцінювання відповіді.

Письмовий контроль. Його метою є з'ясування в письмовій формі ступеня оволодіння студентами знаннями, вміннями та навичками з предмета, визначення їх якості – правильності, точності, усвідомленості, вміння застосувати знання на практиці. Перевагою письмової перевірки є те, що за короткий термін вдається скласти уявлення про знання багатьох студентів, результати перевірки зберігаються і є змога з'ясувати деталі і неточності у відповідях.

Тестовий контроль. Виокремлюють тести відкритої форми (із вільно конструйованими відповідями) і тести закритої форми (із запропонованими відповідями). Тести відкритої форми передбачають короткі однозначні відповіді, які ґрунтуються переважно на відтворенні вивченого матеріалу, або складні (комплексні) відповіді, які потребують розвинутого логічного мислення, вміння аналізувати. Тести закритої форми передбачають вибір відповіді з певної кількості варіантів.

Графічний контроль. Сутність його полягає у створенні студентом узагальненої наочної моделі, яка відображає відношення, взаємозв'язки певних об'єктів або їх сукупності. Наочна модель – це графічне зображення умови задачі, креслення, діаграми, схеми, таблиці (наприклад, схема історичної битви, нанесені на контурні карти певні географічні та історичні об'єкти). Графічна перевірка може бути самостійним методом контролю або органічним елементом усної чи письмової перевірки.

Програмований контроль. Реалізується шляхом пред'явлення усім студентам стандартних вимог, що забезпечується використанням однакових за кількістю і складністю контрольних завдань, запитань. При цьому аналіз відповіді, виведення і фіксація оцінки можуть здійснюватися за допомогою індивідуальних автоматизованих засобів.

Практична перевірка. Її застосовують з навчальних дисциплін, які передбачають оволодіння системою практичних професійних умінь та навичок, і здійснюють під час проведення практичних і лабораторних занять з цих навчальних дисциплін, у процесі проходження різних видів виробничої практики.

Метод самоконтролю. Його суттю є усвідомлене регулювання студентом своєї діяльності задля забезпечення таких її результатів, які б відповідали поставленим завданням, вимогам, нормам, правилам, зразкам. Мета самоконтролю – запобігання помилкам і виправлення їх [1].

Індивідуальна перевірка. Стосується вона конкретних студентів і має на меті з'ясування рівня засвоєння студентом певних знань, умінь і навичок, рівня формування професійних рис, а також визначення напрямів роботи. Індивідуальне опитування передбачає розгорнуту відповідь студента на оцінку. Він повинен самостійно пояснити вивчений матеріал, довести наукові положення, навести власні приклади.

Фронтальна перевірка. Ця форма контролю спрямована на з'ясування рівня засвоєння студентами програмного матеріалу за порівняно короткий час. Вона передбачає короткі відповіді з місця на короткі запитання (усна співбесіда за матеріалами розглянутої теми на початку нової лекції з оцінюванням відповідей студентів) або письмову роботу на початку чи в кінці лекції (10–15 хв) (відповіді перевіряються і оцінюються викладачем у позалекційний час). Бажано, щоб окремі запитання для письмової роботи були заздалегідь підготовлені на окремих аркушах, на яких студенти й даватимуть відповіді. Фронтальний безмашинний стандартизований контроль знань студентів за кількома темами лекційного курсу (5–20 хв) здійснюється найчастіше на початку семінарських занять, практичних чи лабораторних робіт [2].

Підсумкові форми контролю. До них відносять заліки, іспити, курсові роботи, дипломні проекти і державні іспити.

Заліки, екзамени, курсові та дипломні роботи, виробнича і педагогічна практика традиційно вважаються основними формами контролю навчальної роботи студентів. Кількість іспитів, як правило, не повинна перевищувати п'яти, а кількість заліків за семестр – шести, у тому числі не більше двох диференційованих.

Залік і диференційований залік – це види підсумкового контролю, при яких засвоєння студентом навчального матеріалу з дисципліни оцінюється на підставі результатів поточного контролю (поточного опитування, виконання індивідуальних завдань та певних видів робіт на практичних, семінарських або лабораторних заняттях) протягом семестру. *Практичний іспит* найчастіше зводиться до виготовлення студентами натуральних об'єктів, їх схем, макетів тощо. *Державні іспити* є перевіркою підготовки випускника і його формування як фахівця. Методика ведення державного іспиту сприяє виконанню завдання завершального контролю [3].

Питання для самоконтролю

1. Сутність та функції контролю.
2. Як ви вважаєте, який метод контролю є ефективнішим для перевірки знань – усний чи письмовий?
3. Яка роль практичної перевірки знань студентів?
4. Чим відрізняється дипломний проект від дипломної роботи?
5. У чому полягає фронтальна перевірка знань студентів?

Лекція 9. Методики оцінювання

Оцінка – процес і результат виявлення й порівняння рівня опанування студентами професійно важливих знань, навичок та умінь з еталонними уявленнями, задекларованими у навчальних програмах підготовки, збірниках нормативів та інших керівних документах.

У процесі оцінювання знань студентів слід враховувати:

1) обсяг відомостей, оперування поняттями, категоріями, фактами, основними теоріями, законами, закономірностями й принципами, ступінь їх пізнання, здатність до систематизації та узагальнення, що передбачає:

– пізнання й визначення понять, розуміння їх сутності, розкриття змісту, встановлення сукупності зв'язків і залежностей між окремими частинами і цілим тощо;

– виокремлення головного, актуальних теоретичних проблем;

– розуміння законів, закономірностей, принципів, концепцій;

– здатність до узагальнення, систематизації, класифікації явищ і предметів;

2) якість опанування методологічною і теоретичною основами навчального предмета, що передбачає:

– глибоке розуміння викладеного в першому пункті, аргументованість, послідовність, упевненість і самостійність викладення своїх знань;

– методологічне обґрунтування знань.

Оцінюють студентів за чотирибальною системою. Критерії оцінок визначено у навчальних програмах підготовки студентів. Наприклад, критерії оцінок узагальнено й стисло можна сформулювати так:

– "*відмінно*" – студент володіє навчальним матеріалом у повному обсязі (міцно засвоїв увесь програмний матеріал, виявив глибоке його розуміння, вичерпно відповів і обґрунтував власні висновки, прийняв обґрунтоване рішення і вміло використав на практиці, упевнено виконав завдання);

– "*добре*" – студент засвоїв навчальний матеріал на достатньо високому рівні (загалом знає весь програмний матеріал, на питання відповідає вільно, але недостатньо широко, правильно використовує свої знання на практиці тощо);

– "*задовільно*" – студент загалом засвоїв основний навчальний матеріал, оперує ним недостатньо чітко та упевнено, слабо визначає зв'язки й відносини між предметами і явищами (виявляє знання тільки основного матеріалу, передбаченого програмою, спроможний використовувати свої знання на практиці, правильно виконує прийоми і дії та ін.);

– "незадовільно" – студент загалом має поверхнєве уявлення про основний навчальний матеріал, не може ним оперувати.

Потрібно домагатися, щоб оцінка була об'єктивною, справедливою, обґрунтованою, ясною й зрозумілою студенту. Треба усунути фактор суб'єктивізму [1]. Поряд з чотирибальною традиційною системою оцінювання знань студентів дедалі популярнішою стає рейтингова система оцінювання, яка ґрунтується на накопиченні оцінок за певний період навчання (модуль, семестр, рік, весь термін навчання) за різнобічну навчально-пізнавальну діяльність. Сума цих оцінок слугує кількісним показником якості навчально-пізнавальної діяльності студента порівняно з успіхами його однокурсників.

У перекладі з англійської мови "рейтинг" означає "оцінка", "ранг", "положення". Рейтингова система оцінювання знань, умінь навичок студентів основана на наступних принципах:

- кожна навчальна дисципліна і робота студента з її опанування оцінюється у залікових одиницях, сумою яких визначається рейтинг;

- обов'язково ведеться облік поточної роботи студента, який відображається у підсумковій оцінці (у залікових одиницях);

- враховуються особливості викладання різних предметів (складність, значення дисципліни в навчальному плані), тобто коефіцієнт складності (значущості);

- наявність різних видів контролю (вихідний, поточний, проміжний, підсумковий);

- навчальний рейтинг студента за семестр або рік визначається як середньоарифметичний від рейтингу з кожної навчальної дисципліни [2].

При *поточному* контролі оцінці підлягають: систематичність роботи на семінарських (практичних, лабораторних) заняттях, рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах, активність при обговоренні питань, результати виконання і захисту лабораторних робіт тощо.

Форми оцінювання поточної навчальної діяльності мають бути стандартизованими і включати контроль теоретичної та практичної підготовки. Самостійна робота студентів, яка передбачена в темі поряд з аудиторною роботою, оцінюється під час поточного контролю теми на відповідному занятті. Засвоєння тем, які виносяться лише на самостійну роботу контролюється при підсумковому модульному контролі.

При виставленні балів за *модульний* контроль оцінці підлягають: рівень теоретичних знань та практичні навички з тем, включених до змістових модулів, самостійне опрацювання тем, проведення розрахунків,

лабораторних робіт, написання рефератів, підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів, їх переклад з іноземної мови, підготовка анотацій публікацій тощо.

Методика урахування складових модульного контролю визначається викладачем та наводиться у робочій програмі дисципліни. Рекомендується протягом семестру проводити не більше 4-х модульних контрольних робіт з одного навчального предмета (виходити з розрахунку 1 кредит – 1 контрольна робота). Може проводитись одна модульна контрольна робота з навчальної дисципліни за підсумками семестру. Навчальна дисципліна може складатись з одного або декількох змістових модулів. Оцінка з навчальної дисципліни виставляється як середня з усіх оцінок за модулі, на які структурована навчальна дисципліна.

Оцінка з дисципліни виставляється студентам, яким зараховані усі змістові модулі. До кількості балів, яку студент набрав з дисципліни, можуть додаватися заохочувальні бали за публікації наукових робіт, участь в олімпіадах за профілем дисципліни тощо. Загальна кількість балів не може перевищувати 100 [3].

Конвертація кількості балів з дисципліни у оцінки за шкалою ECTS та за національною шкалою

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90–100	A	Відмінно	Зараховано
82–89	B	Добре	
74–81	C		
64–73	D	Задовільно	
60–63	E		
35–59	FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	Не зараховано з можливістю повторного складання
0–34	F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Питання для самоконтролю

1. Основні принципи рейтингової системи.
2. Мета проведення оцінки знань студента.
3. Що слід враховувати у процесі оцінювання знань студентів?
4. Переваги рейтингової системи оцінювання студентів.
5. У чому полягає оцінка знань студентів?

Лекція 10. Етичні та педагогічні норми викладача

Діяльність викладача вищої школи має високе соціальне значення і займає одне з центральних місць у державотворенні, формуванні національної свідомості і духовної культури українського суспільства. Професійна педагогічна діяльність викладача може розглядатись як цілісна динамічна система, яка містить п'ять структурних елементів: суб'єкт педагогічного впливу, об'єкт педагогічного впливу, предмет їх спільної діяльності, цілі навчання, засоби педагогічної комунікації. Таким чином, *праця викладача вищого навчального закладу* – це висококваліфікована розумова праця щодо підготовки й виховання кадрів спеціалістів вищої кваліфікації з усіх галузей народного господарства, інтелектуальної еліти суспільства, української інтелігенції. В ній органічно поєднані знання та ерудиція вченого і мистецтво педагога, висока культура та інтелектуальна, моральна зрілість, усвідомлення обов'язку і почуття відповідальності.

Викладач вищого навчального закладу виконує такі *функції*:

- організаторську (керівник, провідник у лабіринті знань, умінь, навичок);
- інформаційну (носієй найновішої інформації);
- трансформаційну (перетворення суспільно значущого змісту знань в акт індивідуального пізнання);
- орієнтовно-регулятивну (структура знань педагога визначає структуру знань студента);
- мобілізуючу (переведення об'єкта виховання у суб'єкт самовиховання, саморуху, самоутвердження).

Педагогічна майстерність – це досконале, творче виконання педагогами своїх професійних функцій на рівні мистецтва, в результаті чого створюються оптимальні соціально-психологічні умови для становлення особистості вихованця, забезпечення його інтелектуального та морально-духовного розвитку. Педагогічна майстерність включає низку структурних компонентів: морально-духовні цінності, професійні знання, соціально-педагогічні якості, психолого-педагогічні уміння, педагогічну техніку.

Сучасний викладач ВНЗ повинен володіти такими якостями:

а) *професійними*:

- глибокі знання про психологію людини;
- вимогливість, гуманність, тактовність, об'єктивність;
- поважне ставлення до студентів;

– досконале володіння методикою викладання та педагогічною технікою;

– досконале володіння мовою та емоціями;

– урахування індивідуальних особливостей кожного студента.

б) *особистими*:

– висока духовна культура та моральні цінності;

– широкий кругозір, що відповідає сучасному розвитку науки і суспільства;

– високий рівень інтелекту – бути всебічно розвиненим;

– принципіальність, справедлива вимогливість [1].

Педагогічний такт проявляється у повазі до особистості кожного студента поряд з обґрунтованою вимогливістю, в єдності ділового та психологічного контакту, в довірі поряд з контролем, простотою і доброзичливістю. У спілкуванні зі студентами необхідно вміння володіти собою, керувати своїми почуттями, настроями, переживаннями. Підтримка студентів допомагає їм зняти напругу у взаєминах з викладачами.

Ознаки (рисни) педагогічного такту:

– вимогливість без грубості, приниження особистої гідності і дріб'язкової прискіпливості;

– природність, простота спілкування, що не допускає фамільярності;

– принциповість і наполегливість;

– гумор та іронія без насмішкватості, що принижує гідність особистості студента;

– вплив у формі переконань, навіювань, попереджень, пропозицій і покарань без придушення і приниження;

– вміння слухати студента, серйозно підходити до формулюванні відповіді на його питання та інших [2].

Викладач *не має права*:

– принижувати особисту гідність студентів, а саме: використовувати однозначно нецензурні вирази, кричати на студентів, давати студентам клички, демонстративно спотворювати їх імена та прізвиська, робити уїдливі зауваження про зовнішність і одяг студентів, публічно обговорювати особисте життя студентів або їх особистісні недоліки без їх згоди;

– обговорювати зі студентами професійні й особистісні недоліки своїх колег;

– з'являтися на навчальному занятті в нетверезому вигляді;

– призначати студентам грошову плату за іспит, якщо це не передбачено статутом або офіційними документами навчального підрозділу;

– виганяти студента з навчального заняття, якщо студент не порушував дисципліни (наприклад, випровадження студента з лекції тільки за те, що той не писав конспект, а тільки слухав, хоча конспектування лекції не є обов'язком);

– проводити на навчальних заняттях явну політичну агітацію, оскільки студент перебуває в нерівному положенні і не може заперечити в цих випадках викладачеві без ризику благополучно скласти іспит;

– залякувати студентів заздалегідь, що більшість з них обов'язково не складе з першого і другого разу іспит або залік;

– змінювати критерії оцінювання або умови перездачі іспиту або заліку в ході самого іспиту, керуючись своїм настроєм, або переносячи на одних студентів враження від інших.

Викладач повинен мати "естетично виразний" зовнішній вигляд, бажано в класичному стилі. Маючи право на прикраси та косметику, викладач повинен мати почуття міри і розуміння обстановки. Зовнішній вигляд включає в себе: вираз обличчя, зібраність, стриманість у рухах, осанці, що має приваблювати і зацікавлювати студентів. Викладачу не дозволено використовувати агресивні вирази обличчя, метушливість, неприродні рухи, в'ялість у спілкуванні.

Компетентність у спілкуванні для викладача ВНЗ полягає у виробленні правильного педагогічного такту, тобто у виробленні почуття міри в спілкуванні зі студентами. Тобто, сучасний викладач ВНЗ повинен ставитися до студентів як до майбутніх колег, а не як до учнів, повинен поважати думку студентів та колег, не виказувати своєї зверхності. Гармонійне поєднання особистісних та професійних якостей, правильний зовнішній вигляд, компетентність у спілкуванні дозволяють створити правильний, позитивний імідж, який буде працювати на самого педагога і розширюватиме його можливості у професійній та громадській діяльності [3].

Питання для самоконтролю

1. Основні функції викладача вищої школи.
2. Які основні складові педагогічного такту викладача?
3. У чому полягає орієнтовно-регулятивна функція викладача?
4. Яке місце займає педагогічна діяльність викладача у формуванні майбутнього фахівця?
5. До особистих якостей викладача відноситься ...
6. Сформулюйте поняття "педагогічний такт".

Лекція 11. Самостійна робота студентів

Сучасні умови розвитку суспільства вимагають принципових змін організації освітнього процесу: скорочення аудиторного навантаження, заміни пасивного слухання лекцій зростанням частки самостійної роботи. Таким чином, центр ваги переміщується з викладання на вчення як самостійну діяльність студента в освіті. Дискусії навколо певних пропорцій між аудиторними і позааудиторними заняттями викликали пильну увагу до проблеми організації самостійної роботи в цілому, а не тільки в традиційних кордонах конкретних дисциплін. *Організація самостійної роботи* – це дії викладача і студентів, спрямовані на створення умов, необхідних для своєчасного і успішного виконання завдання.

Форми організації самостійної роботи можуть бути різними. Аудиторна робота, як відомо, передбачає організацію пізнавальної діяльності одночасно з усіма студентами. Це може бути і фронтальна бесіда, і самостійна робота, виконувана під безпосереднім наглядом і керівництвом викладача. Головна перевага фронтальних робіт полягає у вирішенні єдиних завдань, що спонукають студентів до співпраці. Організація аудиторної та позааудиторної самостійної роботи в процесі навчання в освітньому закладі, формування вмінь навчальної праці є основою для вищої освіти і подальшого підвищення кваліфікації. Особи, які навчаються у освітньому закладі, повинні отримати підготовку до подальшої самоосвіти, а самостійна робота служить засобом досягнення цієї мети. Важливо підкреслити, що навчальний процес в освітньому закладі не зводиться до самоосвіти індивіда за власним розумінням, а є систематичною, керованою викладачем самостійною діяльністю студента, яка стає домінантною, особливо в сучасних умовах переходу до багатоступеневої підготовки фахівців вищої освіти. Залежно від місця і часу проведення самостійної роботи, характеру керівництва нею з боку викладача і способу контролю за її результатами виділяють самостійну роботу *під час основних аудиторних занять* (лекцій, семінарів, лабораторних робіт); *позааудиторну самостійну роботу* при виконанні студентами домашніх завдань навчального і творчого характеру. Самостійність перерахованих вище видів робіт досить умовна, і в реальному освітньому процесі ці види перетинаються один з одним.

Під *індивідуальною самостійною роботою* слід розуміти таку, яка передбачає виконання індивідуалізованих завдань. Іншою складовою самостійної роботи студентів є *науково-дослідна діяльність*, яку

необхідно вести безперервно, починаючи з першого курсу, переходячи від простих форм науково-дослідної роботи студентів до більш складних. На першому етапі це може бути пов'язано з участю студентів, яка включена в навчальний процес, наприклад підготовка дидактичного матеріалу, історичних фактів до лекційних і практичних занять з певної теми, доповідей, а вже потім студенти можуть здійснювати реферування, брати участь у конкурсі "Студент в ролі викладача", у створенні тестів, у відкритому конкурсі на кращу студентську роботу, у виставках і конференціях.

У процесі занять студент розвиває такі важливі для майбутнього дослідника якості як творче мислення, вміння самостійно вчитися, працювати з інформацією, відповідальність і вміння відстоювати свою точку зору. З боку викладача необхідні участь, підтримка, увага, без яких студент, особливо на молодших курсах, не захоче займатися нудною наукою, якою здається дисципліна на початковій стадії освоєння.

Невід'ємною частиною самостійної роботи студентів є *заняття з використанням комп'ютерів*. Тому доцільно створення електронних навчальних комплексів, а на їх базі і робочих зошитів, які дають можливість студентам самостійно займатися в зручний для себе час і в оптимальному темпі. Використання електронних технологій сприяє активізації процесу навчання і залучення до нього більшої кількості студентів [1].

У зв'язку з реформуванням системи вищої професійної освіти акцентовано увагу на наступних проблемах, що виникають при організації самостійної роботи.

1. Необхідно переробити відповідно до державних освітніх стандартів спеціальну навчально-методичну літературу, конспекти лекцій, збірники завдань та інші традиційні матеріали і їх електронні версії.

2. Відсутність нормативів з визначення обсягів позааудиторної самостійної роботи для викладача і для студентів, календарного планування ходу і контролю виконання самостійної роботи, а також обмежений обсяг часу студента.

3. Організація самостійної роботи передбачає перебудову традиційних форм навчальних занять, складну технологію організації контролю, ретельний відбір і визначення етапів, а також розробку індивідуальних форм контролю самостійної діяльності студентів.

4. Значне підвищення вимог до забезпеченості освітнього закладу комп'ютерною та вимірювальною технікою, доступною для викладачів і студентів.

5. В даний час не приділяється належної уваги до обліку психологічних умов організації самостійної роботи, які безпосередньо впливають на формування стійкого інтересу до обраної професії і системи методів оволодіння її особливостями, які, перш все, залежать від наступних параметрів:

- взаємовідносини між викладачами та студентами в освітньому процесі, можливість вільного спілкування між студентами, між студентами та викладачем;

- рівень складності завдань для самостійної роботи;

- посилення консультативно-методичної ролі викладача;

- включеність студентів у формовану діяльність майбутньої професії.

6. Індивідуалізація самостійної роботи, яка проявляється у:

- збільшенні питомої ваги інтенсивної роботи з більш підготовленими учнями;

- поділі завдань на обов'язкові та творчі;

- регулярності консультацій зі студентами;

- вичерпному і своєчасному інформуванні про тематичний зміст самостійної роботи [2].

Питання самоконтролю

1. Самостійні форми організації роботи студента.

2. Проблеми організації самостійної роботи.

3. Переваги та недоліки самостійної роботи для студентів.

4. Переваги та недоліки самостійної роботи для викладача.

Лекція 12. Науково-дослідницька діяльність студентів

Поняття "науково-дослідницька діяльність студентів" (НДДС) включає в себе два взаємопов'язаних елементи:

- навчання студентів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;
- наукові дослідження, що здійснюються студенти під керівництвом професорів і викладачів.

Функції НДДС:

- сприяє глибокому засвоєнню навчального матеріалу;
- доповнює предметні знання студента, який навчається по-новому вирішувати наукові проблеми;
- стимулює пізнавальну діяльність студента і підвищує його інтерес до науки;
- виявляє схильності студента до певної сфери діяльності, творчу обдарованість;
- прищеплює навички самостійного наукового пошуку;
- вчить самостійному аналізу і синтезу інформації;
- підвищує мобільність студента, згодом фахівця в плані освоєння нових знань і нових сфер діяльності, рішення постають в процесі діяльності проблем.

Форми НДДС різноманітні: підготовка до занять, написання рефератів, участь у студентських конференціях. Однією з найважливіших форм науково-дослідної роботи студентів у вищому навчальному закладі є курсова робота. Назва "курсорова робота" вказує, що вона відповідає певним курсом навчання і виконується з тієї чи іншої дисципліни. Але в процесі роботи над курсовим проектом студент, природно, використовує весь наявний запас знань і навичок.

Чітка організація НДДС у навчальному процесі сприяє поглибленому засвоєнню студентами спеціальних навчальних дисциплін, дозволяє найповніше виявити свою індивідуальність, сформулювати власну думку щодо кожної дисципліни. Науково-дослідницька робота студентів поза навчальним процесом є одним із найважливіших засобів формування висококваліфікованих фахівців.

Студент має володіти конкретними *навичками науково-дослідної роботи*, а саме:

- обирати тему та розробляти план дослідження;
- визначати оптимальні методи дослідження;

– відшукувати наукову інформацію та працювати з інформаційними джерелами;

– збирати, аналізувати та узагальнювати наукові факти, матеріали за конкретною тематикою;

– теоретично проробити досліджувану тему, аргументувати висновки, обґрунтовувати рекомендації та пропозиції;

– оформити результати наукової роботи.

При цьому студент не є зобов'язаним виконувати деякі види науково-дослідної роботи, наприклад, його не можна змусити займатися у науковому гуртку, виступати з доповіддю на конференції або приймати участь у конкурсі на кращу наукову роботу.

Основні задачі наукової роботи студентів:

а) розвиток творчого й аналітичного мислення, розширення наукового кругозору;

б) прищеплення стійких навичок самостійної науково-дослідницької роботи;

в) підвищення якості засвоєння дисциплін, що вивчаються;

г) вироблення уміння застосовувати теоретичні знання і сучасні методи наукових досліджень у практичній діяльності [1].

Наукова робота студентів поділяється на учбово-дослідницьку, включається в учбовий процес і проводиться у навчальний час (УДРС), і науково-дослідницьку, виконувану у позанавчальний час (НДРС).

Учбово-дослідницька робота виконується студентами згідно з учбовими планами під керівництвом професорів і викладачів. Форми цієї роботи: а) реферування наукових видань, підготовка оглядів по новинках літератури; б) виступ з науковими доповідями і повідомленнями на семінарах; в) написання курсових робіт, що містять елементи наукового дослідження; г) проведення наукових досліджень при виконанні дипломних робіт; д) виконання науково-дослідних робіт в період учбової практики і стажування.

Науково-дослідна робота студентів, виконувана у позаучбовий час, включає в себе: а) роботу в наукових товариствах і проблемних групах, створюваних при кафедрах; б) участь у науково-дослідних роботах по кафедральних темах; в) виступи з доповідями і повідомленнями на науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, що проводяться у навчальному закладі; г) участь у внутрішньовузівських, міжвузівських, регіональних і республіканських олімпіадах і конкурсах на кращу наукову роботу; д) підготовка публікацій за наслідками проведених

досліджень. Для успіху наукового дослідження його необхідно правильно організувати, спланувати і виконувати в певній послідовності [2].

Студенти у курсових роботах із загальнотеоретичних та спеціальних дисциплін використовують елементи наукових досліджень у формі наукового пошуку, готують огляд літератури і розробляють пропозиції, що містять елементи новизни з теми роботи; узагальнюють передовий практичний досвід, застосовують економіко-математичні методи, комп'ютерну та організаційну техніку, інформаційні технології. Проблеми наукового пошуку відображені у курсових роботах студентів, мають знайти своє продовження у дипломній роботі, а також бути частиною наукової тематики відповідної кафедри.

Кожний студент під час навчальної та виробничої практики, крім загального завдання, передбаченого програмою практики, виконує відповідно до своєї спеціальності завдання дослідного характеру, які видає випускаюча кафедра. Виконання завдання відображається в щоденнику в окремому розділі звіту про проходження практики і може використовуватись при підготовці доповідей на конференції, інформаційних семінарах, при написанні курсових та дипломних робіт.

Відповідно до вимог технології проведення наукового дослідження прийнято дотримуватися таких його загальних етапів:

- ознайомлення з проблемою дослідження та обґрунтування актуальності його теми;
- вибір об'єкта й обґрунтування предмета дослідження та постановка його мети;
- аналіз стану розробленості проблеми дослідження та постановка його завдань;
- висування гіпотези та розробка теоретичних передумов проведення дослідження;
- розробка програми й методики та постановка окремих питань експериментального дослідження;
- безпосереднє виконання теоретичного чи експериментального дослідження;
- обробка й аналіз результатів експериментального дослідження і визначення їхньої надійності (достовірності);
- практична апробація ефективності результатів дослідження та їхнє узагальнення;
- оформлення наукової роботи за результатами дослідження, її публікація та захист [3].

Питання для самоконтролю

1. Функції НДДС.
2. Навчально-дослідницька робота відрізняється від науково-дослідної роботи тим, що ... (продовжіть тему).
3. Основні форми НДДС.
4. У чому полягає складність наукового пошуку для студентів?
5. Початковим етапом наукового дослідження є ... (продовжіть).

Лекція 13. Студент як об'єкт-суб'єкт педагогічної діяльності

"Студент" у перекладі з латинської мови означає "той, що сумлінно працює", "той, хто прагне до пізнання". "Студентство" – це особлива соціальна група, що формується з різних соціальних утворень суспільства і характеризується особливими умовами життя, праці, побуту, особливою суспільною поведінкою і психологією, для якої набуття знань і підготовка себе для майбутньої роботи у суспільному виробництві, науці і культурі є головним і здебільшого єдиним заняттям.

Психологи виділяють суперечності, притаманні студентському віку:

- між розвитком інтелектуальних і фізичних сил студента і жорстким лімітом часу та економічних можливостей для задоволення збільшених потреб (соціально-психологічна);
- між прагненням до самостійності у виборі знань і досить жорсткими формами і методами підготовки спеціаліста певного профілю (дидактична);
- між великою кількістю інформації, що надходить різними каналами, розширює знання студентів, і відсутністю часу, а іноді бажання розумової переробки, що призводить до поверховості у знаннях і мисленні та вимагає спеціальної роботи викладачів щодо поглиблення знань і вмінь студентів загалом (психолого-педагогічна).

Одне із завдань викладача на всіх етапах становлення студента – допомогти йому знайти себе. Якщо людина отримує завдання, що не відповідає її нахилам, вона ніколи не пізнає якою цікавою може бути праця. Вченими було розроблено типологію сучасного студентства, в основу якого були покладені такі критерії: ставлення до навчання, наукова і громадська активність, загальна культура і почуття колективізму [1].

Тун 1. Студент, що відмінно навчається за профільними, загально-теоретичними, суспільними дисциплінами, займається науково-дослідницькою роботою, культурний, бере активну участь у громадській роботі, з колективом пов'язаний різнобічними інтересами. Це – ідеал сучасного студента.

Тун 2. Студент добре навчається, вважає отримання спеціальності єдиною метою навчання у вищому навчальному закладі, суспільними дисциплінами цікавиться у межах програми, пов'язаний з колективом навчальними і професійними інтересами, бере участь у громадській роботі. Оцінюється викладачами та колегами як хороший студент.

Тип 3. Студент, що відмінно встигає у навчанні, розглядає науку як основну сферу інтересів і діяльності, виявляє інтерес до суспільних наук як засобу пояснення дійсності і своєї поведінки, має високу загальну культуру, активний у громадській діяльності, з колективом пов'язаний широким колом наукових інтересів. Студент цього типу – майбутній учений. Серед цих студентів є такі, хто займається тільки наукою, всі інші заняття вважає марною тратою часу, саме про них говорять "раціоналіст XXI століття".

Тип 4. Студент, що встигає у навчанні, активно цікавиться суспільними науками понад програми, науково-дослідницькою роботою, як правило, не займається, загальна культура обмежена професіональними інтересами, виключно активний у громадській роботі і в житті колективу, інтереси якого розглядає як власні. Це активний громадський діяч, його поважають за чесність, принциповість, єдність слова і справи, він завжди в гушавині життя, навчається на "4" і "5".

Тип 5. Студент, що встигає у навчанні з усіх дисциплін, науково-дослідницькою роботою не займається, розглядає спеціальність і культуру як основну сферу своїх інтересів і діяльності, в суспільному, громадському житті не бере активної участі, з колективом його пов'язують культурні та розважальні інтереси, в студентському колективі він – визнаний ерудит, знавець сучасного мистецтва, за його порадою інші студенти читають ті чи інші книжки. Іноді це заважає навчанню, але такий студент добре навчається і сумлінно ставиться до майбутньої професії.

Тип 6. Студент погано навчається, має низьку успішність, науково-дослідницькою роботою не займається, пасивний щодо участі в громадській діяльності, відпочинок і розваги розглядає як головну сферу своєї діяльності, з колективом пов'язаний головним чином інтересами відпочинку. Це посередній студент, який вважає себе "оригіналом", іноді морально нестійкий, до вищого навчального закладу він вступив тому, що це "модно", "всі йдуть", свою професію не любить і цінує її лише як джерело існування, навчається з мінімальним зусиллям, де є можливість, використовує шпаргалку [2].

У науково-методичній літературі можна зустріти поділ студентів за рівнем відповідального ставлення до навчальної діяльності. Критерієм відповідальності найчастіше вважають: повноту виконання завдань, термін їх здачі, зацікавленість роботою. Виходячи з цих критеріїв, студенти поділяються на дійсно відповідальних, виконавців і безвідповідальних.

Дійсно відповідальних характеризує творчий підхід до виконання роботи. Завдання вони виконують вчасно, у великих обсягах, мають бажання проводити наукову роботу.

Виконавці виконують "від і до" усі вимоги, їх ставлення до роботи – формальне, немає бажання працювати, завдання дуже часто виконуються в останній момент [1].

Безвідповідальні виконують завдання епізодично.

Слід зауважити, що більшість студентів є представниками другого рівня.

Прямий обов'язок професорсько-викладацького складу всього вищого навчального закладу полягає у тому, щоб допомогти студентові в процесі становлення його не тільки як майбутнього спеціаліста, але й як особистості, сприяти створенню атмосфери свободи, самоповаги та творчості.

Важливе місце в системі особистісно-середовищних стосунків студента займають комунікативні зв'язки з професорсько-викладацьким складом. Зараз переважає суб'єктно-об'єктна парадигма, авторитарний стиль, компанійська поведінка з боку студентів, формалізм педагогічних заходів. Більш доцільною була б суб'єктивно-суб'єктна взаємодія, яка має на меті:

- розвиток творчого потенціалу студентів на базі співробітництва;
- прагнення до самореалізації і самовираження обох суб'єктів у навчальному процесі;
- удосконалення техніки спілкування.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття "студент" та "студентство".
2. Наведіть суперечності студентського віку.
3. Яка існує типологія сучасного студентства?
4. Який існує зв'язок студента з професорсько-викладацьким складом?

Список основної літератури

Література до лекції 1:

1. Закон України "Про вищу освіту" № 498-VIII [Текст]: [від 02.06.2015 р.] // Відомості Верховна Рада України: Офіц. вид. – К., 2014. – № 31. – С. 173.

2. **Артемова, Л. В.** Історія педагогіки України [Текст]: підручник для вищих пед. навч. закладів / Л. В. Артемова. – К.: Либідь, 2006. – 424 с.

3. **Андрусь, О. А.** Модульно-проектувальний комплекс: освітні завдання та методологічна основа [Текст] / О. А. Андрусь // Вища освіта України. – 2009. – № 1. – С. 97–101.

Література до лекції 2:

1. **Джуринский, А. Н.** Сравнительная педагогика [Текст]: учеб. пособие для студентов средних и высших учебных заведений / А. Н. Джуринский. – М.: Издат. центр "Академия", 1998. – 230 с.

2. **Корсак, К. В.** Світова вища освіта: порівняння, визначення закордонних кваліфікацій і дипломів [Текст]: монографія / К. В. Корсак. – К., 1997. – 130 с.

3. **Пуховська, Л. П.** Професійна підготовка педагогів у західній Європі, спільність і розбіжність [Текст]: монографія / Л. П. Пуховська. – К.: Вища школа, 1997. – 170 с.

Література до лекції 3:

1. **Нагаєв, В. М.** Методика викладання у вищій школі [Текст]: навч. посіб. / В. М. Нагаєв – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 211 с.

2. **Ляудис, В. Я.** Формирование учебной деятельности студентов [Текст]: монография / В. Я. Ляудис. – М.: МГУ, 1989. – 239 с.

3. **Фіцула, М. М.** Педагогіка вищої школи [Текст]: навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2006. – 352 с.

4. **Красильникова, В. А.** Информационные и коммуникационные технологии в образовании [Текст]: учеб. пособие / В. А. Красильникова. – Оренбург: ГОУ ОГУ, 2006. – 235 с.

Література до лекції 4:

1. **Ягунов, В. В.** Педагогіка [Текст]: навч. посібник / В. В. Ягунов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

2. **Дроздова, І. П.** Методика викладання, педагогіка та психологія вищої освіти [Текст]: навч. посіб. / І. П. Дроздова. – Харків: ХНАМГ, 2008. – 142 с.

3. **Солдатенко, М. М.** Самостійна пізнавальна діяльність як найважливіша умова формування спеціаліста [Текст] / М. М. Солдатенко, Б. А. Сусь // Вища і середня освіта. – 1994. – № 7. – С. 39–44.

4. **Новиков, А. М.** Методология учебной деятельности [Текст] : учеб. пособ. / А. М. Новиков. – М. : Эгвес, 2005. – 176 с.

Література до лекції 5:

1. **Загвязінський, В. І.** Теорія навчання: Сучасна інтерпретація [Текст] : навч. посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів / В. І. Загвязінський. – М. : Видавничий центр "Академія", 2001. – 192 с.

2. **Ситаров, В. А.** Дидактика [Текст] : навч. посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів / В. А. Ситаров ; за ред. В. А. Сластеніна. – М. : Видавничий центр "Академія", 2002. – 368 с.

3. **Дубасенюк, О. А.** Методика викладання педагогіки [Текст] : навч. посібник : вид. 2-ге, доп. / О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 375 с.

4. **Вітвицька, С. С.** Основи педагогіки вищої школи [Текст] : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.

Література до лекції 6:

1. Освітні технології [Текст] : навч.-метод. посіб./ О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська [та ін.] – К. : А.С.К. – 2001. – 256 с.

2. **Вихрущ, В. О.** Методика педагогіки [Текст] : навч. посіб. / В. О. Вихрущ. – Т. : Крок, 2011. – С.178 – 186 с.

3. **Кнодель, Л. В.** Педагогіка вищої школи [Текст] : посіб. для магістрів / Л. В. Кнодель. – К. : Вид-во Паливода А. В., 2008. – 134 с.

4. **Фіцула, М. М.** Педагогіка вищої школи [Текст] : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – 2-е вид., доп. – К. : Академвидав, 2010. – 454 с.

5. **Дичківська, І. М.** Інноваційні освітні технології [Текст] : навч. посіб. / І. М. Дичківська – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.

Література до лекції 7:

1. **Галузинський, В. М.** Основи педагогіки і психології вищої школи в Україні [Текст] : навч. посіб. / В. М. Галузинський, М. Б. Євтух. – К., 1995. – 168 с.

2. **Волокитин, К. П.** Современные информационные технологии в управлении качеством образования [Текст] / К. П. Волокитин // Информатика и образование. – 2000. – № 8. – С. 32–36.

Література до лекції 8:

1. **Ортинський, В. Л.** Педагогіка вищої школи [Текст] : навч. посіб. / В. Л. Ортинський. – Л. : ЦУЛ. – 2009. – 470 с.
2. **Зварич, І. О.** Засади педагогічного контролю і оцінки знань студентів [Текст] / І. О. Зварич // Рідна школа. – 2004. – № 2. – С. 75–77.
3. **Кремень, В. Г.** Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах у 2001–2002 навч. році [Текст] / В. Г. Кремень // Освіта. – 2001. – С. 39–44.

Література до лекції 9:

1. **Ягупов, В. В.** Педагогіка [Текст] : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.
2. **Мойсеюк, Н. Є.** Педагогіка [Текст] : навч. посіб. / Н. Є. Мойсеюк. – К., 2003. – 615 с.
3. Наказ Міністра освіти і науки України "Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу" № 812 [Текст] : [від 20.10.2004 р.] // Освіта України. – 2004. – С. 29–30.

Література до лекції 10:

1. **Вітвицька, С. С.** Педагогічна майстерність викладача вищого навчального закладу в контексті ідей А. С. Макаренка [Текст] / С. С. Вітвицька // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2008. – Вип. 40. – С. 58–62.
2. **Зязюн, І. А.** Педагогічна майстерність [Текст] : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос, О. Г. Мирошник. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с.
3. Кодекс професійної етики та організаційної культури працівників і студентів Харківського національного економічного університету [Текст] / М. С. Дороніна, О. М. Кузь, Г. В. Назарова [та ін.]. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2008. – 32 с.

Література до лекції 11:

1. **Фокин, Ю. Г.** Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Ю. Г. Фокин. – М. : Издательский центр "Академия", 2002. – 224 с.
2. **Смирнов, С. Д.** Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / С. Д. Смирнов. – М. : Издат. центр "Академия", 2001. – 304 с.

Література до лекції 12:

1. **Дорофеева, М. А.** Самостоятельная работа студентов в высшем учебном заведении [Текст] : учеб. пособие / М. А. Дорофеева, Т. М. Самусенк. – Владивосток : изд-во ДВГУ, 2006. – 164 с.

2. **Чорновол-Ткаченко, О. О.** Науково-дослідницька діяльність студентів у ВНЗ України: зміст та завдання [Текст] / О. О. Чорновол-Ткаченко // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – № 866. – С. 59–61.

3. **Клименюк, О. В.** Технологія наукового дослідження [Текст] : авторський підручник / О. В. Клименюк. – К. ; Ніжин : Аспект-Поліграф, 2006. – 308 с.

Література до лекції 13:

1. **Фокин, Ю. Г.** Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Ю. Г. Фокин. – М. : Издательский центр "Академия", 2002. – 224 с.

2. **Мешков, Н. И.** Мотивация учебной деятельности студентов [Текст] : учеб. пособие / Н. И. Мешков. – Саранск, 1995. – 367 с.

Зміст

<i>Лекція 1. Вища школа в сучасних умовах навчального процесу України</i>	3
<i>Лекція 2. Вища освіта за кордоном</i>	8
<i>Лекція 3. Методи, засоби і прийоми викладання у вищій школі</i>	12
<i>Лекція 4. Класифікація методів навчання у вищій школі</i>	15
<i>Лекція 5. Організаційні форми навчання у ВНЗ</i>	19
<i>Лекція 6. Лекція як форма організації та метод навчання</i>	23
<i>Лекції 7. Дистанційне навчання</i>	31
<i>Лекція 8. Методи і форми контролю засвоєння знань студентами</i>	34
<i>Лекція 9. Методики оцінювання</i>	37
<i>Лекція 10. Етичні та педагогічні норми викладача</i>	40
<i>Лекція 11. Самостійна робота студентів</i>	43
<i>Лекція 12. Науково-дослідницька діяльність студентів</i>	46
<i>Лекція 13. Студент як об'єкт-суб'єкт педагогічної діяльності</i>	50
<i>Список основної літератури</i>	53